

74.102.121

Д 255

с 22005

Деваланы З. Д. ✓

ОЙНАЙ, БИЛИМ АЛАБЫЗ

к.р

ДЕВАЛАНЫ З. Д.

ОЙНАЙ, БИЛИМ АЛАБЫЗ

УСТАЗГЪА БОЛУШЛУКЪГЪА

*Къабарты-Малкгар Республиканы
Билим берген эм илму министерствосу
къабыл этгенди*

222005

НАЛЬЧИК • «ЭЛЬВРУС» • 2003

ЭЛЬВРУС
НАЛЬЧИК
2003

74.102.121
Д 255

Д 4306010200-063
М 125 (03)-2003 2003

ISBN 5-7680-1886-7

© Деваланы З. Д., 2003

АЛ СЁЗЮ

«Ойнай, билим алабыз» — дерс китап туюлду. Бу устазны көп жылланы ичинде ишени эм оюмуну хыйсабыды, оюнланы бла сейирлик материалланы хайырлана, сабийлени окъууларын кзууанчлы эм сейирлик этиуде сынаууду.

Алтыжыллык сабийлени биринчи айлада окъутхан кыйын болганын сабийле бла ишлеген устазла иги биледиле. Сабийле мардасыз тиридиле, эслери алыкча тох-ташмаганды, аны себепли, аланы низамгча жыйганда, устаз көп чырмаулагча тубейди. Окъуучуну калай юйретсин тынгыларгча, каллай мадарла бла окъуун сейирлик этсин? Сабийни школгча биринчи келген кюнюнде жаратылган сезимин сактаргча боллукмуду? Аллай амалла уа болурламы? Мени оюмуна кере, бардыла. Алай болур ючюн, билим белгиледен окъуучу жарык бояуланы, жангы тауушланы, сейир жомакъланы, оюмлу саггышланы дунясына кечерге керекди.

Алтыжыллык сабийле дерседе, эслерин бир затча буруп, 5–10 минут да тынч олтуралмайдыла. Ала, терк окъуна эригип калмай, иш келлю болур ючюн, бу пособияда берилген магъаналы мадарланы устаз дерседе хайырлана билирге керекди. Сабийлени эслерин айтылганнга буруп ючюн а, сейирлик материалла бла, оюн халда, акъылларын окъуугча бурурча онгла табаргча керекди. Ол заманда дерседе берилген жангы билим эслеринде каллыкды.

Дерслени оюн халда баргъанлары сабийлени заманларын едюрюрге кзуралган мадар туюлду. Устаз аны билирге керекди.

Быллай дерслени мураты окъуучуланы эслерин окъуу материалгча бурууду, жангы билим бериуду, саггыш этерге юйретиуду.

Аланы дагыда бир магъаналары: оюнла сабийлени эсликге, тирнекликге юйретедиле, кучлю болургча, бир тюрлю бир акъылгча келиширге болушадыла, коллектив жашаугча да кюшадыла.

Аны себепли, оюн дерслени магъаналары сабийлени окъутууда бек уллуду.

Окъуучуланы билимлерин едюрюуде пособияда жыйылган оюн материалгча «Харфлыкгча» болушлукгча кзараргча керекди. Устаз, дерсге кере, пособияда берилген ишледен кайсысын да хайырланыргча эркинди.

Пособияда материал эки бөлүмгө юлешинеди:

1. «Ойнай окъуйбуз»;

2. «Оюн материал» — элберле, тилбургучла, нарт сёзле, сёзберле.

Сабийле жомаклагча бла назмулагча тынгыларгча бек сюедиле, кеслери назму кзуаргча да кюрешедиле. Аны себепли ала сёзлени тауушларын айырыргча юйренедиле, жомакъны ахырына дери кзурайдыла. «Таууш оюнла» деген бөлүмде, «Ким элиди?» деген оюнда тауушну ачыклайдыла, ол таууш бла сёзле кзурайдыла, тауушланы эпитилиулерине эс бурадыла. Сабий кеси аллына тауушну анализ этерге кюрешеди, акъылын, эсин, билимин едюреди.

«Сёзю ахырына дери айт», «Аукцион» деген оюнлада сабийле сёзю кзуру тауушлары бла танышып калмайдыла, сёзю магъанасыны юсюнден саггыш этедиле, ачык айтыргча юйренедиле. «Базык» бла «Назик» деген оюнлада окъуучула базык эм назик ачык тауушла бла танышадыла. «Жокълау» («Перекличка») деген оюнда, дерседе кайсы тауушну окъугъанларына кере, ол таууш кимни атында бар эсе, ол сабий ерге турады. Бу оюн дерседе окъулган тауушну жангылмай айырыргча болушады.

Дерсени экинчи бөлүмюнде берилген элберлени устаз кеси сайларгча боллукду:

устаз элберни айтады, окъуучу аны жууабын табады, элберни жууабы къайсы тауушдан башланнганын тюз белгилейди. Сабийлени окъутууда элберлени маъаналары уллуду: тегерекде халны, жашауну кеп тюрлю жаны бла ангыларгъа, тиллерин байыкъландырыргъа, эслерин эм акъылларын ёсдююрге болушады.

Тилбургъучла тауушну тюз айтыргъа эм эшитирге юретедиле. Ол затлагъа жетишир ючюн, сёзлени женгил эм тюз айтыргъа, кёлден билирге керекди. Хар дерсде окъуучула бир тилбургъучну кёлден билирге боллукъдула.

Нарт сёзле халкъыбызны тил эм акъыл байлыкъларыдыла. Кеслери да, сабийлени эслеринде къалырча, къысхадыла. Нарт сёзлени дерсде тюз хайырлана билген, ала-ны сабийлеге гитчеликден юйретген да бек маъаналы ишди.

Мен мурат этгенге кёре, «Ойнай, билим алабыз» деген пособие сабийле бла ишлеген устазлагъа дерслерин сейир ётдююрге болушурукъду, сабийле да школгъа сюйюп келирча, дерсени ашыгып сакъларча этерикди.

Автор

А а

Фонетика зарядка. Доктор, адамны тамагына къарай туруп, не айтдырады? (А-а-а...) Къызчыкъ, гинжини жукълата туруп, не айтады? (Аа-аа-а-ааа...)

Бек эсли кимди?

Хар сёзде бирча тауушну айтыгъыз.

Алма, чабакъ, тауукъ, айыу.

Ким кѣп сѣз къурайды? (Оюн.)

1. [а] таууш аллында болгъан сѣзле къурагъыз: *акъыл, айып, амма*; ортасында: *сабан, батан, мароко*; ахырында: *сыргъа, турма*.

2. [а] таууш бла башлангъан адам атланы айтыгъыз.

Алим, Ако, Аминат.

3. [а] таууш ортасында болгъан адам атланы айтыгъыз.

Шарапий, Халиймат, Хамит.

Билляча

4. Устазны сорууларына жалаңда [а] таууш бла башлангъан сѣзле бла жууаш этигиз.

- Сени атыңг неди?
- *Асият.*
- Тукъумунг а?
- *Асанладан.*
- Сен къайдан келгенсе?
- *Акъ-Суудан.*
- Сен къаллай кѣгетлени билесе?
- *Алма, айва.*

Жомакъчыкъ къурайыкъъ. (Байламлы тилни ёсдюрюю.)

Бизни агъачлада бир жаныуар жашайды. Аны аты [а] таууш бла башланады. Ким биледи, ол не жаныуарды? (*Айыу.*) Айыу бек скойген затладан бирини атыны ортасында [а] таууш барды. Ол бек татлы затды. Ол неди? (*Бал.*)

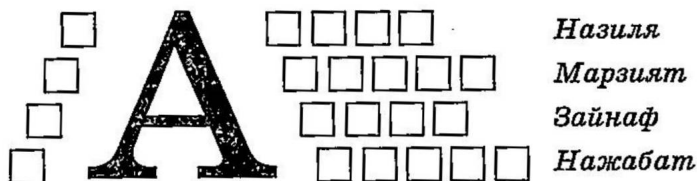
Бир жол айыу балачыгъы бла бал излерге атланганды. Бир уллу терекге минип, бал чибинле болгъан тешикке бурунун сукъгъанды...

(Андан арсын сабийле кеслери къурайдыла.)

ОЮН МАТЕРИАЛ

[А] таууш бла сёзбер.

[А] таууш ортасында болгъан тиширыу атла къурагъыз.

Элберле

Уугъа кюндюз чыкъмайды,
Жаныуардан букъмайды,
Урса – ёгюзню жыгъар,
Тойгъанлай, жатып жукълар. (*Арслан*)

Багъасына багъа жетмеген,
Ёмюрюнде сыйы кетмеген. (*Акъыл*)

Арымаз, талмаз, нёгеринден кълалмаз. (*Ауана*)

Соруу элберле

1. Алтындан багъалы не затды?
– *Акъыл.*
2. Юйню жарыгъы неди?
– *Ана.*

Нарт сёзле

Нарт сёзлени магъаналарын айтыгъыз. Сёздеде [а] тауушну белгилегиз.

Ариу сёз – жаннга азыкъ,
Аман сёз – башха къазыкъ.

Адамлыкъ иши бла билинир.

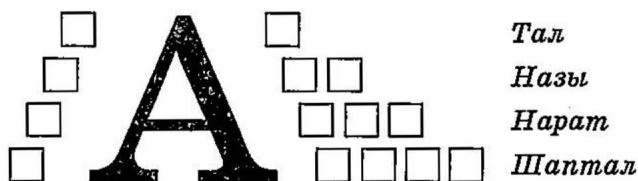
Тилбургъуч

Алакъайым – солакъай,
Атдан кетди Алакъай.
Анасы жарсып жетди,
Атасы айып этди.

Ёлмезланы Мурадин.

Терекле сёзбери

1. Эм ариу терекледен бири. Сюйген жери – суу боюну.
2. Жангы жылда аны илйаула бла жасаучудула.
3. Къыш да, жаз да жашиллей туруучу, ийнели, бийик терек.
4. Бу терекни чакъгъан кезиую алааматды. Кёгети уа – саргъыл, татлы.

Назмула (бир назмуну кёлден билирге боллукъду).

1. Айыучукъду ариучукъ,
Боюнчугъу акъды.
Ариучукъду айыучукъ,
Аты да – Бойнакъды.
2. Агъаз, Агъаз, Агъазчыкъ,
Пилге, Арсланнга базчыкъ,
Бёрю жыйынны къырды,
Къапланнны ткойдю, къыркъды.
Аперим Агъазгъа!
Аперим Агъазгъа!
Аперим!

Ёлмезланы Мурадин.

АЙЫУ

Бойнакъ айыу жашайды
Ариу малкъар таулада.
Мур-мур эте жюрюйдю
Агъачлада, кёоллада.

Къыш куркада жатады,
Къыш табанын жалайды.
«Жаз къачан келеди?!» – деп,
Ашыгъышлы къарайды.

Ант этгенча киреди
Уясына – тешике,
Къыш узуну куркадан
Бирда чыкъмаз эшике.

Жаны, тини, суйгени –
Балдан къарны тоймайды,
Бал батманны урлайды,
Ашамайын къоймайды.

Шахмырзаланы Саид.

Б б

Фонетика зарядка. Къозу къалай макъырады? (Бе-е-е...)

Бек эсли кимди?

1. Хар сёзде бирча тауушланы айтыгъыз.

Бёрю, балли, бузоу, балта, баппуш.

2. Бу сёзлени ал харфларын бирге къошуп окъусагъыз, бизни республикада шахарладан бирини атын табарыкъсыз.

Быхы, аслан, сарымсах, хораз, алма, назы.

3. «Базыкъ» бла «Назик». (Оюн.)

«Базыкъ» (базыкъ тауушланы нёгери). «Назик» (назик тауушланы нёгери). Класс эки къауумгъа бёлюнеди. Устаз [б] таууш болгъан сёзлени айтады, [б] таууш базыкъ эшитилсе, биринчи къауум къобады, назик айтылса уа, экинчи къауум къобады.

С ё з л е: *борсукъ, бичакъ, басха, боран, билим, белги, бармакъ, быхы, билеу, бал.*

4. Сёзню ахырына дери айт.

Устаз сёзню биринчи бёлюмюн айтады, сабийле уа ахырын къошадыла.

Бай... (-ракъ), бо... (-луш), би... (-лек), бо... (-юн), бох... (-ча).

5. Назмучукъда [б] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз.

ГУТЧА БЛА ЖАНБОЛАТ

Неди, неди бу жабу?
Не хахайды бу, табу?
Гутча кимге чабады?
Къач, Жанболат, къабады!

Гутча, юрме Болатха,
 Бурул, бурул сен артха.
 Жилигъан – Болат туююл,
 Таш атхан – къонакъ туююл.

Болат хыли этмейди,
 Жерге сют да тѣкмейди.
 Тѣшеги да къуу туююл,
 Чындайлары суу туююл.

Ол тиймейди бичакъгъа,
 Ёрлемейди ожакъгъа,
 Юрме, гутча, Болатха.
 Минсин Болат тор атха!

Зумақъулланы Танзиля.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Б харф бла башланнган сѣзбер

Б	☐	☐	☐	☐	☐	булбул
	☐	☐	☐	☐	☐	бѣдене
	☐	☐	☐	☐	☐	борсукъ
	☐	☐	☐	☐	☐	баппуш

Элберле

- Сууукъ болса, семиреди,
 Суусапха сууну сюеди,
 Кюн тийсе, жияп турады,
 Къыздырса – къачып барады. (*Буз*)
- Таудан-тюзден жыйылама,
 Тинг тешике къуюлама,
 Мени чайкъап ашайдыла,
 Мени махтап жашайдыла. (*Бал*)

Соруу элберле

- Ананы кѣз чырагъы неди?
 – *Бала.*
- Дунияда арый-тала билмеген не затды?
 – *Баргъан суу.*
- Адамны къанаты неди?
 – *Билим.*

Нарт сёзле

Нарт сёзлени магъаналарын айтыгъыз, [б] тауушну белгилегиз.

Билек бирни жыгъар,
Билим мингни жыгъар.

Байлыкъдан саулукъ ахшыды.

Баш болса, бёрк табылып.

Берген кьол алгъан кьолдан сыйлыды.

Тилбургъуч

Билдим, билдим, билляча,
Биллячагъа чомача.
Чомача деген – чум терек,
Терек деген – темир къая,
Къая деген – къамичи баш,
Баш деген – бармакъ тогъай,
Тогъай деген – токъсу малик.

Санаучукъла

1. Бирем-бирем, экем-экем,
Бауур олган, сапдан къалай,
Ёло бугъа, сары тай, тору тай,
А-а малтай, ча-а малтай,
Ичи балтай, чыкъ, Тотай.

2. Бир, эки, юч, төрт, беш,
Бар да, бузну сен теш.
Тешмесенг а – кетебиз,
Сенсиз оюн этебиз.

Халкъдан.

Элбер

Тишим жюз. Ишим тюз.
Арбазгъа чыкъдым да кюз,
Тарт-соз этдиле мени,
Сыйыралмай бир-бирден.
Ачыуланьш, эменни
Тёммек-тёммек этдим мен. (Бычхы)

Ёлмезланы Мурадин.

Назмула

Барды мени бир кызым,
Минчакълары кыш-кызыл,
Ашасанг — балдан татлы,
«Бал» деп башланыр аты,

«Балгъа» кыошулады «л»,
Ызындан келеди «и».
Бирге окъусанг — «балли»,
Ашасын сабий-балий!

АНДА БОЛ ДА, МЫНДА БОЛ

Анда бол да, мында бол,
Балдражюзде юйде бол.
Анда тур да, мында тур,
Балдражюзде юйде тур.

Х а л к ъ д а н .

БУЛБУЛ

Жайда ариу кюнледе
Терекледе, гюлледе
Учад, жырлайд булбулчукъ,
Жокъду мындан ариучукъ.

Жай кюнлени узуну
Жырлагъандан ол тоймаз,
Бутакъладан бутакъгъа
Учуучугъун ол кыоймаз.

Жай танглары атханда,
Ахшам кюнле батханда,
Жырлап, жюрек ачады,
Хансла гюлле ачханда.

Ш а х м ы р з а л а н ы С а и д .

В в

Фонетика зарядка.

Сабийчикле, машина бла ойнай туруп, кыалай
айтадыла? (В-в-в...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Завод, витамин, вертолёт, Волга, велосипед.

2. Устаз айтхан сёзледе [в] таууш бар эсе, жашчыкъла ёрге турадыла, жокъ эсе уа – къызчыкъла.

Билет, вагон, врач, ферма, диван, чабакъ, вокзал.

3. [в] таууш болгъан адам атла айтыгъыз.

Валя, Володя, Виктор.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элбер

Ёгюз туююлме – муююзлерим а бар.
Ат да туююлме – иерим а бар.
Тайчыкъ да туююлме – къонгуроуум а бар.
Къамичи тийирмей, ёзенгимден басар
Манга миннген,
Ойнаргъа суйген. (*Велосипед*)

Ёлмезланы Мурадин.

Тилбургъуч

«В»-гъа сёз кёп изледим:
«Вовачыкъ, сен айт», – дедим.
«Вертолёт», – деди тенгим,
«Вездеход», – дедим кесим.

Ёлмезланы Мурадин.

Г г

Фонетика зарядка. Къазла къалай къычырадыла?
(*Га-га-га...*)

Бек эсли кимди?

1. Хар сёзде бирча тауушну айтыгъыз.

Гогош, гёбелек, гумулжук, гинжи.

2. Назмуда [г] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

ГЫЛЫУЧУКЪ

Кёгергенди гелеучюк,
Кёк дуркъуда Гылыучукъ
Зауукъ жубанч табады –
Чаришдеча чабады.

Тирилди дей баласы,
Къууанады анасы.
Алай тынгысызды ол –
Чынгылгъа жууукъду жол.

Бош тынгысызды ана.
Чёрчек Гылыучукъ аны
Кёреди – тешден кетмез,
Анасын мудах этмез.

Кёгергенди гелеучюк,
Къууанады Гылыучукъ
Жарыкъ кюннге, кырдыкта,
Къайгъы этмей бир жуукъгъа.

Отарланы Керим.

Ким кёп сёз къурайды? (Оюн.)

1. [г] тауушу болгъан сёзлени эсигизге тюшюрюгюз.

Гуржаба, гебен, гаккы, чага, гёжеф, Герпегеж.

Билляча

2. Устазны хар соруууна жалаңда [г] таууш бла башланнган сёзлени айтыгъыз, сёз ючюн:

- Тенгинги аты неди?
- *Гилястан.*
- Тукъуму уа?
- *Гюргокъладан.*
- Ол къайда жашайды?
- *Герпегежде.*

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Бирде башын кёгертир
Неда къызылгъа бояр,

Бурунун ёрге жыйырыр
Неда кыгычырып созар,
Кызыл затны скоймейди,
Кыозутмасанг, тиймейди. (Гогуш)

Арбазны «эрке жашы»,
Бек ёхтемди атлашы.
Ариу кийим киеди,
Махтаныргыа сюеди.
Ачыуланса — кёбеде,
Бир арсарсыз тебеде. (Гура)

Жыйсам — жумдурукъ,
Жайсам — ундурукъ. (Гюлменди)

Ары жаны — акъ кыая,
Бери жаны — акъ кыая,
Ортасында — сары мая. (Гаккы)

Тилбургъуч

Гылыу-гылыу, гылыуча,
Гылыучукъ айгыа уча.
Гылыу чычхан — гудуда,
Гелляланы гумуда.

Ёлмезланы Мурадин.

Сабий булжутуу

Гагу, гагу, гагула,
Гагу такыгъан тыбына,
Тыбынаны табайыкъ, —
Ким озады — чабайыкъ.

Мёчюланы Кязим.

Назмула

ГЫЛЫУЧУКЪ

— Гылыучукъ алай жортады,
Кыуады ауанасын.
«Чурукъчукъларын жыртады», —
Деп жарсымай анасы.

Гылыучукъ алай жортады,
Сен а, жигит, айтчы, нек
Чурукъчукъларын жыртады
Деп кыайгырмайды эшек?

– Айтма, айтма ётюрюк,
Тепдиресе къаяны.
Табалмазса, жюз кере
Къыдырсанг да дунияны,

Гылычукълагъа тюкен,
Не чурукъчукъла тикген.
Орайда-ра, орайда –
Не чарыкъчыкъла тикген!

Ёлмезланы Мурадин.

ГЮЛЧЮКЛЕ

Ой, гюлчюкле, гюлчюкле! –
Сары-къызыл кюнчюкле, –
Жашилчюкле, акъчыкъла,
Ариучукъла, тапчыкъла!

Кёзчюклеригиз, жарыкъ
Жулдузчукълача, жанып.
Чыкыгъансыз тюзге, таугъа,
Къууат бере жашаугъа.

Гулийланы Мажит.

Гъ гъ

Фонетика зарядка. Макъа къалай гъурулдайды?
(Гъур-гъур-гъур...)

Бек эсли кимди?

Устаз айтхан сёзледе [гъ] таууш бар эсе, жашчыкъла ёрге турадыла,
жокъ эсе уа – къызчыкъла.

*Агъач, мияла, кзаргъа, багъа, гыржын, агъаз, къагъыт, газет, кгузгъун,
гинжи.*

Ким кёп сёз кгурайды?

1. [гъ] тауушу болгъан сёзле табыгъыз.

Сагъат, кгузмгъан, жагъа, агъач, тогъуз.

2. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзню биринчи бёлюмюн айтады, сабийле уа сёзню ахырын кёшадыла.

Жугъу... (-тур), дугъу... (-ма), чыгъа... (-на), магъа... (-на).

3. Ажашхан бёлюмлени жерлерине къайтарыгъыз.

Гъуз – то; гъа – ба; гъыр – зы; гъа – бу.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Әлберле

Сенг, сенг, сенг бара,
Сегиз теке тенг бара,
Сакъалчыгъын сылай бара,
Къангачыгъын къурай бара,
Таугъа айланып жиляй бара. *(Сабан агъач)*

О, кёгерек-кёгерек,
Әки саргъыл тегерек,
Таугъа минселе, тагъыла,
ТAUDAN тЮПСЕЛЕ, ЖЫГЪЫЛА. *(Алтын сырғала)*

Нарт сёзле

Нарт сёздеде [гъ] тауушну табыгъыз, магъанасын айтыгъыз.

Тойгъан жерден – туугъан жер татлы.

Адамлыгъы болмагъан кийими бла танылмас.

Аман азыгъын ташада къабар.

Назмучукъ

МАКЪАНЫ ЖЫРЧЫГЪЫ

Секиртмечигим, гъур-гъур,
Сенгирчкечигим, гъур-гъур!
Тоюп жукълагъан гъур-гъур,
Оюнчукълагъа гъур-гъур!
Тур-тур, секиртмечигим, –
Къор-къур сенгирчкечигим.

Бегийланы Абдуллах.

Д д

Фонетика зарядка.

Нактыра кьаллай таууш этеди?
(Ду-ду-ду...)

Бек эсли кимди?

1. Бу сёзле кьаллай тауушдан башланадыла?

Дарман, дырын, дарий, дуру, дорбун.

2. Сёзлени биринчи харфларын бирге кьошсагъыз, бизни халктыбызны жазычуларындан бирини атын билликсиз.

Сохан, адам, киштик, ийне, йод, наша, ат, тана.

3. Битеу сёздеде кьаллай таууш тюбейди?

Доммай, дарман, адам, дидин.

4. Устаз айтхан сёздеде [д] таууш болса, сабийле ёрге турадыла, болмаса уа – турмайдыла.

Къанга, юлгю, дауур, туудукъ, гитче, чюгюндюр, дуния, дуппур.

5. Сёз бёлюм аукцион.

Да... (-даш), Дарий... (-на), дау... (-лаш), дур... (-кгу), ди... (-ван).

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Къымылдамай, тепмей,
Таш сарыуек жатады.
Кюн сайын, кем этмей,
Бир кьой сюрюу жутады. (Дорбун)

Сырты – дукъур,
Башы – дугъур,
Тюгю – кьонгур. (Тюе)

Жаз келди да – тас болду,
ол жатхан жер ханс болду.
Тас болду –
ханс болду.

Токъ болду да — жокъ болду.
Токъ болду —

жокъ болду!
Юй башда да бар эди,

ныгышда да бар эди,
ол кышда да бар эди,
бу кышда да бар эди.

Бар эди!
Бар эди!

Тас болду да — ханс болду,
ханс болду да — тас болду!
Токъ болду да — жокъ болду,
жокъ болду да — токъ болду!
Ёчешеме, айтчы бир —
не зат эди бу сейир? (Къар)

Бегиъланы Абдуллах.

Нарт сёзле

Нарт сёзлени маъаналарын айтыгъыз, [д] таууш къайсы сёзде тю-
бейди?

Дунияда таш къаты,
Ташдан да баш къаты.

Даууру кёп ишни татымы болмаз.

Дунияны суу басханлыкъгъа,
башпушха не къайгъы?

Тилбургъучну кёлден билигиз

Дуркъу-дуркъу-дуркъучукъ,
Дауутчугъум — доп-допчукъ.
Дерследе да тохтамаз,
Дауумхан да хорламаз.

Ёлмезланы Мурадин.

Назмула

Назмучукъланы устас окъуйду, сабийле [д] тауушу болгъан сёзлени
эслеринде тутуп айтадыла. (Бармакъланы атларын билдирирге боллукъду.)

Дуркъу-дуркъу-дуркъу,
Дуркъу ичинде — ёгюз.

Ол жатхан жер токъ болду,
токъ болду да – жокъ болду.

Токъ болду –
жокъ болду!

Юй башда да бар эди,
ныгышда да бар эди,
ол кышда да бар эди,
бу кышда да бар эди.

Бар эди!

Бар эди!

Тас болду да – ханс болду,
ханс болду да – тас болду!
Токъ болду да – жокъ болду,
жокъ болду да – токъ болду!

Ёчешеме, айтчы бир –
не зат эди бу сейир? (*Къар*)

Бегийланы Абдуллах.

Нарт сёзле

Нарт сёзлени маъаналарын айтыгъыз, [д] таууш къайсы сёздеде тю-
бейди?

Дунияда таш къаты,
Тапдан да баш къаты.

Даууру кёп ишни татымы болмаз.

Дунияны суу басханлыкъгъа,
башпушха не къайгъы?

Тилбургъучну кёлден билигиз

Дуркъу-дуркъу-дуркъучукъ,
Дауутчугъум – доп-допчукъ.
Дерследе да тохтамаз,
Дауумхан да хорламаз.

Ёлмезланы Мурадин.

Назмула

Назмучукъланы устаз окъуйду, сабийле [д] тауушу болгъан сёзлени
эслеринде тутуп айтадыла. (Бармакъланы атларын билдирирге боллукъду.)

Дуркъу-дуркъу-дуркъу,
Дуркъу ичинде – ёгюз.

Чик-чикина урлады,
Сансыз бармакъ сойду,
Орта бармакъ биширди.
Балан бармакъ, барысыны да
Юлюшюн апап,
Аны ючюн базыкъ болгъанды.
Тюйюгюз аны, тюйюгюз,
Эпикге атын ийигиз!

Халкъдан.

Эркететиуле

Къаргъа баласына: «Къардан акъчыгъым», — дейди.
Кирпи баласына: «Жумушакъчыгъым», — дейди.
Къоян баласына: «Батырчыгъым», — дейди.
Тонгуз баласына: «Алтынчыгъым», — дейди.
Айыу баласына: «Тюзаякъчыкъ», — дейди.
Аслан баласына: «Нюржаякъчыкъ», — дейди.
Бёрю баласына: «Халалчыгъым», — дейди.
Чибин баласына: «Тазачыгъым», — дейди.
Макъа баласына: «Тюз белличик», — дейди.
Жиян баласына: «Бал тилличик», — дейди.
Ана баласына жюз, минг ат излейди, —
«Балачыгъым», — дейди,
«Таначыгъым», — дейди.

Ёзденланы Альберт.

Е е

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушланы табыгъыз.
Терек, мен, челек, теке, тери, кеме, сабийле.

2. [е] тауушу болгъан сёзлени эсигизге тюшюрюгюз.

Беш, эгеч, тирмен, сенек, бек, ишле.

3. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзню ал бёлюмюн айтады, сабийле ахырын къошадыла.

Керт... (-ме), сюр... (-ме), этер... (-ме), берир... (-ме), сер... (-ме), кел... (-ме), кюл... (-ме).

4. Назмуда [е] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

ЖАЙ ЭРТТЕН

Танг жарыкъ белги бере,
Нюр жарый-жарый келе,
Къарангы эрий, кете,
Хоразла «хахай» эте,

Кюн чыгъа-чыгъа келе,
Таулагъа къанат кере,
Ай, арып, таудан ауа,
Таулула ийнек сауа.

Тёшекде уа бир жашчыкъ,
Юсчюгю аппа-ачыкъ,
Ышарады, тюш кёре,
Къолчугъун силдей, кере.

Уяныр, кёзю жарыр,
Аппагъа чабып барыр!
Хар эрттен былай болсун,
Хар иги мурат толсун!

Уянланы Оюс.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Жай кийинир, къып тешинир. (*Терек*)

Беля-беля, беля атым,
Бели иничке къолан атым,
Таугъа минсе — талмаз атым,
Таулу тийсе — къалмаз атым. (*Гумулжук*)

Нарт сёзле бла айтыула

Жетегейле — жети жулдуз,
Темиркъазыкъ — кеси жулдуз.

Сенде — харекет,
Менде — берекет.

Таякъ этден ётер,
Сёз сюекден ётер.

Назму

МУССАЧЫКЪ

Ким биледи?
Ким биледи?
Муссачыкъ школдан келеди!
Ма аны терекчиги,
Ол кёкге дери ёседи!
Муссачыкъ ёсюмчюгюн
Терекге къарап биледи.
Суу къуюп челекчикге,
Ол барды терекчикге.
Бийикге къарап кюледи:
– Мен школгъа барып келеме!
Терекчик: – Къой, ёнчелеме,
Ким уллуду, мен билеме!
– Сейирликди! Сейирликди!
Терекчик менден бийикди!

Ахматланы Сафарият.

Ё ё

Бек эсли кимди?

1. Хар сёзде бирча тауушну айтыгъыз.

Ёгюз, кёзле, бёрк, бёрю.

2. Устаз окъугъан сёз [ё] таууш бла башлана эсе, сабийле ёрге турадыла, [ё] таууш сёзню ортасында эсе, турмайдыла.

Ёрге, кёзле, кёк, гёжеф, кёлек, ёзен, ёребаш.

3. Назмуда [ё] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутуп айтыгъыз.

Не арыкъ эди бу Бир,
кёр, ёресине сингир!
Кёгетсиз, ауанасыз,
кёлексиз, ауарасыз.

Баштёбен болуп, Эки
тёппеси бла къарай...
Сыйлагъын муну къалай?!

Бегийланы Абдуллах.

4. Ким кёп сёз къурайды?

[ё] тауушу болгъан сёзле табып айтыгъыз.

Кёксюл, кёл, ётмек, ёмюр, ётюрюк, нёгер.

5. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзню биринчи бёлюмюн айтады, сабийле уа сёзню ахырын къо-
пададыла, [ё] тауушну белгилейдиле.

Жёр... (-ме), ёр... (-ге), ён... (-кюч), ёк... (-сюз).

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъуч

Ётюрюкню кёзю кёп,
Ётюрюкню сёзю кёп,
Ёгюз, дейди, ичди кёкню,
Ёртен, дейди, алды кёлню.

Ёлмезланы Мурадин.

Элбер

Тёбе, тёбе, тёбе тау,
Тёбе тауну артында
Эки къара къундуз,
Эки къундузну къатында
Эки жарыкъ жулдуз.

(Жаякъла, бурун, къашила, кёзле)

Назмула

ЁТЮРЮКЧЮ – ТОПЧУ

Боллукъну да билген,
Къаллыкъны да билген,
Бир ёлоп, тирилген,
Шайтанны да кёрген
Ётюрюкчю – топчу,
Чыранлада отчу,
Къаялада суучу,
Сабанлада уучу,
Къум ёзенни чалгъан,
Ёгюз гебен салгъан,
Кёмюр четен эше,

Махтанып сёлеше,
Тауланы тепдирген,
Айыу бла бирге
Кертме да ашагъан,
Къуюда жашагъан,
Безирей-серлене,
Тюшонде эрленнге
Окъсуз ушкоок атхан,
Эси аууп жатхан
Кимди, айтчы, кимди?
– Гон улу Хакимди!

Мокъаланы Магомет.

* * *

Ёрюзмегим, Ёрюзмек,
Ёрюзмегим ёзден эди,
Бел бауу жезден эди,
Гемудагъа мине эди,
Темуда тил биле эди...

Халкъдан.

Ж Ж

Фонетика зарядка. Къамыжакъ къаллай таууш этеди?
(Ж-жс-жс...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Жюжек, жилин, жюзюм, жанкёзла.

2. Сёзлени биринчи тауушларындан къуралгъан типирюу атны айтыгъыз.

Жабышмакъ, алты, нарат, нанькъ, алма.

3. Устаз айтхан сёзледе [ж] таууш бар эсе, сабийле къарс этедиле, жокъ эсе уа — этмейдиле.

Жара, жомакъ, шинтик, жыр, таш, жыгыра, жюн, бешик, жел.

4. [ж] таууш бла бапланнган битимлени атларын айтыгъыз.

Жюзюм, жилек, жыгыра, жанжюрек, жики.

5. Бёломлени жерлерине салыгъыз:

ме-жёр, лик-жи, кзу-жу, дуз-жул, жи-шин.

Билляча

6. Устазны хар сорууна жаланда [ж] таууш бла бапланнган сёзле табып айтыгъыз, сёз ючюн:

- Сени атынг неди?
- *Жанболат.*
- Тукъумунг а?
- *Жаболадан.*

- Сен къайда жашайса?
- *Жемталада.*
- Ненчанчы классда окъуйса?
- *Жетинчи.*

7. Назмуда [ж] тауушу болган сёзлени эсигизде тутуп айтыгъыз.

МЕН ЖОЛДА ЖЮРЮЙ БИЛЕМЕ

Мен бюгюн шахаргъа келгенме элден,
Жолда жүрюю жорукъну билип кёлден.
Айланама шахарда, бир кыйналмай,
Кесиме, башхагъа да кюркёуу салмай.

Къызыл чыракъ жана эсе, сабыр бол:
Барыргъа жарамайды, жабылды жол.
Жашил чыракъ жанса уа — атла алгъа,
Жалан ол заманда эркинсе жолгъа.

Маммеланы Ибрахим.

Жомакчыкъ кзурайыкъ

Ыннаны гурт тауугъуну жети жүжекчиги бар эди. Бир кюн жүжек-
чикледен бири, кырдыкда бир зызылдагъан таууш эпитип, анасындан арт-
ха къалды. Ол не зат болур деп сейир этди...

(Жомакчыны ахырын сабийле кеслери кзурайдыла.)

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Къып-къызылчыкъ, тамаша,
Кеси жерге жанаша. (*Жилек*)

Жалаулары жалар,
Чынгылладан кзарар. (*Жугъутур*)

Иничке-иничке аякълары,
Къап-къара туякълары,
Узун-узун жаякълары. (*Жур*)

Жол юсюнде — жаулу къайыш. (*Жилан*)

Тау туюнде — тор алаша. (*Жубуран*)

Соруу элберле

1. Жер не затдан тоймайды?
— *Жауундан.*

2. Адам не затдан тоймайды?
— *Жашаудан.*
3. Жерни башында не зат женгил жюриюдю?
— *Жел.*
4. Дунияда эм бай не затды?
— *Жер.*
5. Дунияда эм татлы не затды?
— *Жуксу.*

Нарт сёзле

Жангыз кесеуню оту жылытмаз.

Жол тапхынчы, жолдаш тап.

Жумушакъ терекни кзурт ашар.

Жумушакъ сёз кзаты таякъны сындырыр.

Жибек аркзан юзюлмез,

Жигит киши сёгюлмез.

Жаншакъны заманы кёп.

Назмула

ЖАУУН, ЖАУ...

Жауун, жау, жаным, жау!
Жауун, жау, жаусанг а,
Жаулу гюттю берейим.
Кзуй, кзуй, кзуйсанг а,
Кзуймакъ, кзалач берейим.
Жауун, жау, жаным, жау!
Арпа унла кзуяйым,
Чыпчыкъ болуп учайым!

Халкъдан.

ЖАНКЪОЗ ЧЫКЪДЫ...

Жанкзоз чыкзды Тотур айда —
Сууукъ айда,
Кзарны хорлап, жерни жарып,
Сууукъ айда,
Ай кзууанды, кюн жарыды
Сууукъ айда,
Жер жашнады, кзарыу алды
Тотур айда — сууукъ айда.

Халкъдан.

ЖЕР БЛА ЖАНБОЛАТ

Жер ачыйды, жияйды.
Аны не зат кыйнайды?
Жанболат терс болганды:
Жер ачымас сунганды,
Башы бла урганды,
Кёз жашларын куйганды.
Салганды жерге жара,
Чюйре этип, догъура,
Этгенди жерни чунгур,
Этгенди жерни кынгыр.
Кынгырында — аягъы,
Чунгурунда — жаягъы,
Кётюре Болат башын,
Агъызады кёз жашын.
Сыла, Болат, жер юсюн,
Уппа эт жер жизесин.
Жерден кечгинлик тиле,
Бил, жаным, жерни сюе!
Сюйсенг, берир гаккы да,
Берир суу да, баппу да.
Жулдузлагъа кётюрюр,
Махтаулагъа жетдирир,
Къууанч сала ююнге,
Чыгъарыр сени кюннге.
Билалсанг жерни сюе,
Болурса анга ие!

Зумакъулланы Танзиля.

ТЕМИРКЪАЗЫКЪ

Жетегейле —
жети жулдуз,
жети кёкден
жерге къарап,
жети жылны
жарыкъ-жарыкъ
жандыла.

Жолсуз жолну
жортуп кетди
жабагъылы
жары тайым, —
жети жылны
жырып къайтмаз
жангыдан.

Табакъсойланы Мухтар.

Жижи, жижи, жижинау,
Санга этдим тартма бау.
Аны, тартыш, сен юздюнг,
Кёнчегинги тюшюрдюнг.
Жёнгерлеринг кюлдюле,
Санга жырчыкъ этдиле.
Манга жияп келгенсе,
Ишлеримден бёлгенсе.

Халкъдан.

З з

Фонетика зарядка.

Ургъуй къаллай таууш этеди? (З-з-з...)
Чибин, чычхан аугъа тюпсе уа, къаллай
таууш этеди? (З-з-з...)

Бек эсли кимди?

1. Сёздеде бирча тауушну айтыгъыз.

Зурнук, къаз, къозу, тогъуз.

2. Устаз айтхан сёздеде [з] таууш болса, сабийле къарс этедиле.

Заман, азыкъ, сабан, къузгъун, салам, Зурият, сёз, сары, зыгыт.

3. [з] таууш сёзню аллында, ортасында, ахырында болгъан сёзле табыгъыз.

Завод, Зайнаф, Зариф, заман, зыка; Азрет, базман, эмизик; саусуз, сёз, кюйюз, сюз.

4. З харфны жерине къайтарыгъыз.

Кю ☐ сю ☐ со ☐ къо ☐ къа ☐ тю ☐
га ☐ сы ☐

5. *Къаз* деген сёзню хар харфы бла башланган къанатлыланы атларын эсигизге тюшюрююз.

Къарылгъач, адакъа, зурнук.

6. Устас окъугъан жомакъда [з] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

АГЪАЧДА

Эртте-эртте бир ариу агъач болгъанды. Анда агъач саугъаланы иелери жашагъандыла: алма, кертме, чертлеуюк терекле; ишхилди, дугъум, наныкъ юлкуюле... Ала аламат иги жашагъандыла, бир бирлерине болуша, бир бирлерин къууандыра.

Бир жол агъачха къызыу киргенди, жауун жаумай кёп тургъанды. Агъачны иелери мудах болгъандыла.

— Ой, къалай къызыуду! Биз къуруп къалабыз! Ауругъан адамланы бизсиз къалай багъарыкъдыла?! — деп жияй эдиле дарман кырдыкла.

— Биз а къалай боллукъбуз, бетибиз тюрленип, туюбюз мутхуз, эриши болуп?! — дей эдиле жаныуарла.

— Теркирек жауун жауса эди, — деп ынычхай эдиле деменгили терекле.

— Келигиз, къанатлыладан тилейик, ала жауунну келтирсинле, — дей эдиле нарат, назы терекле.

Къанатлыла, жыйын болуп, жауунну келтирирге учдула. Эки кюнден агъачны башында булутла жыйылдыла. Иги жауун жауду.

Агъачны иелери кётюрюлдюле, жашнадыла, гюллендиле. Энди аланы саугъалары бютюнда кёп, бютюнда татлы болурла. Ала, жауунну махтап, анга ыспас этип турадыла.

«Нюр» журналдан.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Оюн жырчыкъ

ТАРТА-СОЗА

Тарта-соза, жашчыкъланы оза,
Тарта-соза, кызланы да оза,
Тарта-соза, хар кимни да бу оза.
Бахчалагъа сыза,
Мынга къалын боза.

Элберле

Узун боюнлу,
Къур-къур оюнлу. *(Зурнук)*

Келиними бир баласы —
Къалгъанладан багъалы. *(Зайын)*

Бир кёзюм барды да,
Дуния ичинде кёрюнеди. *(Телевизор)*

Нарт сёзле

Заман адамгъа кёре,
Адам заманнга кёре.

Заман деген — от кибик,
Темир ашагъан тот кибик.

Зарны зарлыгъы жанына заран.

Зорлукъ этген хорлукъ сынар.

Назму

Къызым, къызым, къыздарий,
Къызыма келир жюз дарий.
Къызым, къызым, къызымай,
Тюймелеринг зынгырдай,
Тогъуз улан тынгылай.

Къызыма келсин жюз тана,
Къызым турсун махтана.

Халкъдан.

И и

Фонетика зарядка. Эшек къалай окъуйду (*Иа-иа-иа!*)

Бек эсли кимди?

1. Устас айтхан сёзлени барысында да къайсы таууш барды?

Исси, инжи, ит, жигит, кирит, гитче, алим, илму, ингир.

2. Хар сёзню биринчи тауушундан къуралгъан сёзню айтыгъыз. Ол суу баргъан ызны атыды.

Ит, лётчик, итиу, портфель, ийне, назы.

3. Устас айтхан сёздеде [и] тауушну эшитселе, сабийле ёрге турадыла.

Лимон, адам, Хамит, тиш, тышы, мени, илляу, тири, халы.

4. Сёз бёлом аукцион.

Устас сёзню биринчи бёломюн айтады, сабийле уа ахыр бёломюн къошадыла.

Тир... (-мен), ти... (-лек), хыли... (-чи), Ханий... (-фа), билим... (-ли), кер... (-ки).

5. Хапарда [и] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз. (Устас окъуйду.)

«ОКЪ ЖИЛЯН»

Африкада агъачлада «мамба» деген иничке узун жилин барды. Жерде андан терк баргъан жилин жокъду. Аны ууу да башха жилинланы ууларындан эсе, кёп кере кючлюдү. Мамба бир сагъатха 11 километр барады. Мамба къабарыкъ затыны юсюне садакъ окъча атылады. Аны ууу адамгъа да бек къоркъуулуду. Малкъар таурухлада «окъ жилин» деп, къалай эсе да бир учхан жилинны хапары айтылады. Мамба ол болурму?

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

1. Окъча учар,
Топча чачар. (Илячин)
2. Бир къызым барды да,
Халкъны кийиндиреди да,
Кеси кымыжалай къалады. (Ийне)
3. Ариу темир кемечигим
Жюздю да быстыр сууда,—
Угу-жугу келекчигим
Болду жап-жангы, сыйдам. (Итиу)

Соруу элберле

1. Адамны адамлыгъын не зат танытады?
— Иш.
2. Тили жарасына дарман болгъан неди?
— Ит.

Нарт сёзле

Иги нёгер бла таудан да ётерсе.

Иги ат къамичи излетмейди.

Иги тенг тенгликде билинир,
иги ат жолоучулукъда билинир.

Ие кёп болса, мал харам болур.

Ингир болмаса, эрттен да болмаз.

Ишни ахырын ойламай, аллын башлама.

Назмула

ИШЛЕГЕН

Осал адам эринеди,
Ишлеген насып кёреди.
Эринчеклик деген неди?
Эринчек саудан ёлюдю.

Ишлегенни кёлю жарыкъ,
Ишлемеген болур арыкъ.
Дунияда биз махтау аллыкъ —
Ишди бизни къууандырлыкъ...

Мёчюланы Кязим.

ИТ

Ит адамгъа нёгерди,
Жауу келсе, кёреди.
Ол чабады, юреди,
Не келсе да биледи.

Ит хайырлыды адамгъа,
Чекни, малны сакълайды.
Урлагъанны табады,
Излей барып, къабады.

Ит иесин сюеди,
Бек тансыкълар, ийнакълар,
Къууаннгандан, юсюнге
Жанын атар, ийнакълар.

Шахмырзаланы Саид.

Й й

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушланы айтыгъыз.

Тай, кгой, хайнух, ай, ийнек.

2. Устаз айтхан сёзледе [й] таууш болса, къызчыкъла ёрге турадыла, болмаса уа — жашчыкъла.

Билет, майдан, ишле, шайтан, ийне, хыли, ойна.

3. Сабийле [й] тауушу болгъан сёзле айтадыла.

Ашайма, жай, кийим, жайлыкъ, доммай.

Тилбургъуч

Ийнал ийнегин сатды,
Ийнакъ ийнесин сатды.
Ийнени Ийнал алды,
Ийнекни Ийнакъ алды.

Ёлмезланы Мурадин.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Жерими табыгъыз

Й харфны жерине къайтарыгъыз.

къа макъ

къа ыкъ

жа лыкъ

ба ракъ

жы рыкъ

мы ыкъ

Тапкаладан тюш

Бош жерлеге й харфны салыгъыз.

а					
т	а				
а	л	а			
т	а	ш	а		
д	о	м	м	а	

Сёз бёлум аукцион

Устаз сёзлени биринчи бёлумлерин айтады, сабийле уа ахырын къо-
шадыла.

Ай... (-ран), май... (-мул), ай... (-тым), ой... (-макэ), той... (-да), ашай...
(-ма).

Элберле

Жия кибик бюгюлюп,
Дуниягъа нюрю тегюлюп. (Тейри кзылыч)

Биреу суюджуре,
Биреу куюджуре. (Жай бла кзыш)

Жангы къардан акъ алаша,
Жан-жанына сакъ алаша. (Будай)

Нарт сёзле

Байлыкъ —
Бир айлыкъ.

Ат, айланып, жерин табар,
Эр, айланып, элин табар.

Сюйрегенинг сынар,
Кёп ойнагъан жияр.

Назмула

ТАЙЧЫКЪ

Байталым тапды тайчыкъ,
Мангылайында — айчыкъ.

Бу тайчыкъ бир жоргъачыкъды,
Бир туякчыгъы акъчыкъды.

Жоргъачыкъды, жоргъачыкъды,
Бир туякчыгъы акъчыкъды.

Ёл мезланы Мурадин.

АЙПАТЧЫКЪ

Быллай Айпатчыкъ ким кёргенди, ха,
Тынчлыкъ бермеген юйде бир затха?!

Алады, салады,
Салады, алады,
Сен ары салгъан зат
Думп болуп къалады.

Амманы галошун ол сызар тапчаннга,
Тапчанда кёзлюклерин атар къазаннга.

Сууну да къазанда къоймайды Айшат,
Тыйылмайды, кесин тыймайды Айшат.
Шайгъа шекер атдым
Десенг, — хант туз болур.
Этни тузгъа басдым
Десенг, — бал туз болур.
Ары да къуюлур,
Бери да къуюлур, —
Туз, шекер, чибижи
Къатыш болуп турур.

Байрамукъланы Халиймат.

ХОРАЗЧЫКЪ

Окъабашчыкъ,
Келчи, бир аш берейим,
Сакъалчыгъын
Жылтыраймыд, кёрейим,

Жибеккъуйрукъ,
Келчи бери, чуу-чуу-чуу!
Ичер эсенг,
Ма, табакъчыгъында суу.

Арбазда сен
Сейир ёхтем келесе!
Къуйругъунга
Махтана да ёлесе.

Жохарчыкъланы
Тахталадан бери бур,
Сюрююнге
Къалауур болгъанлай тур.

Тауукъланы
Жарыкъдан гедешге жый!
Сер махтана,
Кечге кълыуунгу тый!

Ма, сылхырчыкъ,
Нартюхчюк аша да, той.
Танг атдырмай,
Дауур-дууурунгу къой.

Жаболаны Мухаммат.

К к

Фонетика зарядка. Макъа къаллай таууш этеди? (Ква-ква...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Картоф, кёз, ийнек, теке, киштик, кекел.

2. Хар сёз къаллай таууш бла башланады?

Кеме, киштик, кирит, кирпич, кукук.

3. [к] таууш бла башланган адам атланы эсигизге тюшюрюгюз.

Керим, Кулина, Кезбау, Камал, Кажок, Кесам.

4. Сёзлени аллына [к] тауушну къошугъуз. (Окъуй билген сабийле окъургъа боллукъдула.)

☐ ертме

☐ ёгюрчюн

☐ ёгет

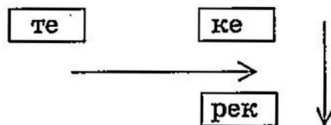
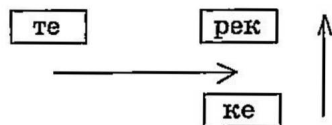
☐ ёшор

☐ юмюш

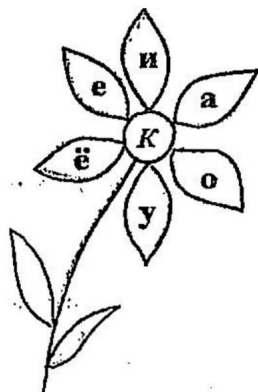
☐ есеу

ОЮН МАТЕРИАЛ

Лото

*Бёлюмле къурагъыз,
ызы бла уа ол бёлюмле бла сёзле къурагъыз.*

Аламат сёзле

Аллындан артына, артындан аллына окъугъуз.

Керек, как, кёк, кийик, кёч, кют, кукук.

Элберле

Эки къарындаш бир жолну
Эки жанында жапайдыла,
Ёмюрде, къарап,
Бир бирин кёрмейдиле. (*Кёзле*)

Ингир болса, ёледи,
Эрттен болса, келеди. (*Кюн*)

Анасындан мыйыкълары бла туугъан,
Бетин, къолун сапынсыз, суусуз жуугъан. (*Киштик*)

Бир къызым барды да,
Ийнели чепкен киеди. (*Кирпи*)

Мени барды бир къызым –
Къат-къат чепкен киеди.
Ол къызымы дунияда
Хар бир инсан сюеди. (*Китан*)

Кёрген кёзю ау этер,
Кёрмегенни сау этер. (*Кёзлюкле*)

Соруу элберле

1. Дунияда эм бийик не затды?
– *Кёк.*
2. Дунияда эм жумушакъ не затды?
– *Кёмюк.*
3. Кёзюн къысып, не зат ашайды?
– *Киштик.*
4. Дунияда эм жарыкъ неди?
– *Кюн.*

Нарт сёзле бла айтыгула

Кёпню кючю да кёп.

Кеси жыгъылгъан жаш жилямаз.

Кесине гебен эталмагъан
Элге черен эте эди.

Кючюн билмеген жаш ташны уллусуна жабышыр.

Киштик хар заманда тюшкюнде чыгхан кёрюр.

Тилбургъуч

- Кишиучукъ неге жарайды?
- Кишиучукъ чыгхан марайды.
- Кукут' а неге жарайды?
- Кукук, — деп, кесин махтайды.

Назмула

КЮЗГЮГЕ ЮРГЕН КЮЧЮК

Кючюкчюк бизни юйге
Киргенди да келгенди.
Кесин биринчи кере
Ол кюзгюде кёргенди.

Чапханды ол кюзгюге,
Юргенден бир арымай,
«Бу уа къайдан чыкъды?» — деп,
Кеси кесин танымай.

Кюзгюде кючюкню да
Юрмей болмай амалы,
Ауазы чыкъмаса да,
Бек сур эди къарамы.

«Хап-хап-хап!» — деп, кючюкчюк
Йги кесек юргенди.
Саматчыкъ, аны кёрюп,
Эрикгинчи кюлгенди.

Гайыланы Махти.

КУ-КУРИЙ-КУ-КУ-У!

Къанатын къагъып хыны,
къычыра эди, хуна
бапындан къарап, хораз:
«Тур-турдан хапар келсе,
Хур-хурдан хайыр болмаз!» —
къычыра эди кеси
жукъудан тойгъан хораз.
Тангны уятды хораз,
атчыкъгъа ушаш хораз:

— Ку-курий-ку-ку-у!..
Кюн кёрдюм кёкде!
Ку-курий-ку-ку-у!..
Кюн кирди кёкге!

Бегийланы Абдуллах.

КИШИУЧУКЪ

Мияу-мияу, кишиучукъ,
Кесин манга ышыучукъ.
Чыммакъчыкъды, мур-мурчукъ,
Бир адыргы бурхучукъ.
Бетин кюнде жуугъанчыкъ,
Тойса, кёюн жумгъанчыкъ.
Тобугъумда жукълаучу,
Мен кетсем а — жокълаучу.
Кёзлериме къараучу,
Сют табакъны жалаучу.

Созайланы Ахмат.

КЪ КЪ

Фонетика зарядка.

Къаргъа къалай кыгчырады?
(Къар-р, кгар-р!..)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Къанат, кгаргъа, кгой, кгаз, кгызчыкъ.

2. Устаз айтхан сёзледе [къ] таууш бар эсе, сабийле ёрге турадыла, жокъ эсе — турмайдыла.

Кгаймакъ, кёлек, оймакъ, Кгуран, челек, кгол, кгонакъ, кырдык, мамукъ.

3. [къ] таууш бла башланган эр киши атланы эсигизге тюшкюрюгюз.

Кганамат, Кгайсын, Кгурман, Кганшау, Кгоналий.

4. Жомакъда [къ] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

КЪОЯНЛАНЫ ЭРИНЛЕРИ ЖЫРЫКЪ НЕК БОЛГЪАНДЫЛА?

— Дунияны башында бизни къоркъутмагъан, биз къоркъмагъан бир зат жокъду. Быллай бир инжилип, къоркъуп жапагъандан эсе, жашамай

къалгъан кѣп да игиди. Андан эсе, келигиз, барыбыз да бир жерге жыйылайыкъ да, башыбызны бир уллу кѣлге атып, кырылайыкъ, — деп, къоянла аллай оноу этгендиле бир кюн.

Айтханларыча, кѣл жагъагъа жыйылгъандыла, бир тизгиннге тизилгендиле. Алгъы бурун тамата къояннга чыгъарыргъа тюшгенди чѣп.

Чыгъара тебирегенлей, къамишле ичинден бир макъа бакъ деп, кѣлге ташайгъанды.

Къоян, элгенип: «Тохтагъыз, маржа, бизден къоркыгъан да барды!» — дегенди.

— Къайда, къайда? — деп, къоянла уллу кѣлню жагъасына басынсала, къамишле ичинден макъала, бакъ-бакъ дей да, суугъа ташая башлагъандыла. Къоянла барысы да аны кеслери кѣзлери бла кѣргендиле. Ол кюнден сора къоянла:

— Бизни орунубузгъа макъала башларын суугъа атдыла. Биз бош жангылгъанбыз, дунияда бизден къоркыгъанла да бар кѣреме. Башыбызны суугъа атханны сагъынмайыкъ! — дегендиле.

Ол кюн къоянла, асыры къууангандан, асыры бек кюлгенден, эринлери жарылып-жарылып, жырыкъла болгъандыла дейдиле.

Халкъдан.

5. Сѣз бѣлом аукцион.

Устаз сѣзню ал кесегин, сабийле уа ахырын айтадыла.

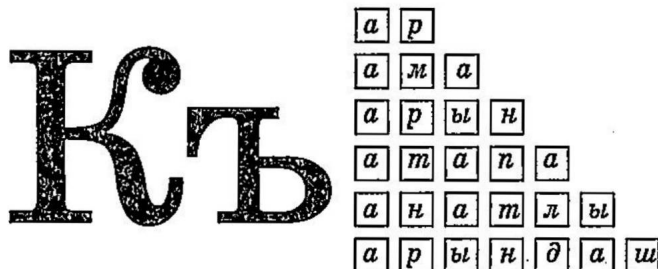
Къуй... (-макъ), бар... (-макъ), кза... (-лач), кзали... (-яр), кзудо... (-ру), кза... (-шыкъ), кза... (-лам).

ОЮН МАТЕРИАЛ

Бу сѣзлени ичлеринде къаллай сѣзле бугъадыла?

Къурмач, къурташакъ, къууат, кзызгъанч, кзолан, кзатхан, кзаргъа, кзанат.

Атлауучладан тюшюгюз

Сөзбөр

1. Ол билген а – къар-къар!
2. Агъач тонгуз.
3. Ансыз китап да, дефтер да, газет да жокъ.
4. Киритни «ахлусу», «жолдашы», «тенги».
5. Таякъны уллусу.
6. Кемени гитчеси.

1	къ	а			
2	къ	а			
3	къ	а			
4	къ	а			
5	къ	а			
6	къ	а			

Элберле

Сырты – къазандан къара,
Баууру – къардан акъ. (*Къарылгъач*)

Кёлю – къоркъакъ,
Кёзю – чокъуракъ. (*Къоян*)

Къолан къапталлыды,
Къынгыр тырнакълыды. (*Къаплан*)

От жагъада – бир киши,
Ауузунда – эки тиши. (*Къысхач*)

Алтынчы бармакъчыгъым
Мерекеден тояды,
Аллымдагъы дефтерде
Жолун, ызын къояды. (*Къалам*)

Соруу элберле

1. Кёк неге алаша кёрюнеди?
– *Къанатлыгъа.*
2. Дунияда эм акъ не затды?
– *Къар.*
3. Хар тилде да не сёлешеди?
– *Къая кызы.*
4. Кеси тенгли къоргъашинни не зат кётюреди?
– *Къумурсха.*

Нарт сёзле

Къанны къан бла жуума,
Аманны аман бла къуума.

Къаты сёз темирни тешер,
Жумушакъ сёз кылычны кесер.

Къоншуда малгъа бёрю да тиймейди.

Къолу ачыкъны — жолу ачыкъ.

Сабий булжутуучукъ

Къая башы — къалала,
Уясында — балала.
Балалагъа къурт керек,
Адамлагъа журт керек.

Назмула

ИТ ЮРЕДИ

Ит юреди,
Къонакъ келеди,
Къонакъгъа къой сойдукъ,
Ападыкъ, тойдукъ,
Артдагъа да къойдукъ.
Энтта да къонакъ келир,
Манга илляула берир.

Х а л к ъ д а н .

МА-КЪА-КЪА...

Макъа, макъа, ма-къа-къа,
Нек киргенсе батмакъгъа?
Боюнунг ушаш артмакъгъа,
Кёзлеринг — чокъуракъгъа.

Жипиледе жашайса,
Къурт-къумурсха ашайса,
Къоркъуу тюпсе жанынга,
Суугъа терк тапаяса.

Макъа, макъа, ма-къа-къа,
Минчи сен чапыракъгъа,
Жюзюп келчи берлакъгъа,
Алчы мени къонакъгъа.

Сени излеп келгенме,
Кёк сыртынгы көргенме,
Табийгъатха көп хайыр
Бергенинги билгенме.

Ёзденланы Абдуллах.

КЪОН, КЪОН, ГЁБЕЛЕК...

Къон, къон, гёбелек,
Аття атха миндирир,
Анния эмчек ичирир.
Жетип, сени тутайым,
Къанатынги сылайым...

Халкъдан.

Л л

Фонетика зарядка.

Сёзлери болмагъан жырны къалай жырлайдыла?
(Ля-ля-ля...)

Бек эсли кимди?

1. Сёздеде бирча тауушну айтыгъыз.

Нал, илкерле, жюлгюч, балли, бала, бал.

2. Тюз айтыу.

Ла-ла-ла – эришиуде хорла.
Лы-лы-лы – эшикде жылы.
Ли-ли-ли – бишгенди балли.
Лу-лу-лу – бу жапчыкъ уллу.
Ул-ул-ул – терекде маймул.
Ол-ол-ол – бек узунду жол.

3. Тилбургъучда [л] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз.

Талада – таналы марал,
Чыгъанада – балалы къоян.

4. Хар сёзню биринчи тауушун айтсагъыз, бизни республикада эллени бирини атын табарыкъсыз.

Локъум, агъаз, шаптал, киштик, улакъ, топ, ат.

5. [л] таууш бла ким кёп сёз табарыкды?

Алма, Лариса, Локъман, кзалияр, балта, нал, улан, уллу.

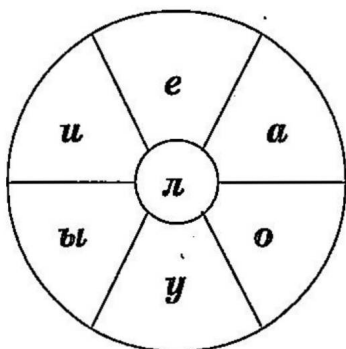
6. Бу сёзлени артындан аллына окъугъуз.

Уллу, ала, кзалакз, кзуллулукз.

7. Сёз бёлюм аукцион.

Ил... (-му), че... (-лек), кзол... (-ла), ол... (-тур), жыр... (-ла), баш... (-ла).

8. Бёлюмле кзурагъыз.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъуч

Лейлачыкъ локъум ашай,
Локъманчыкъ юлөкъу ашай.
Лейла тойду локъумдан,
Локъманчыгъ' а – юлөкъудан.

Ёлмезланы Мурадин.

Элбер

Ананг тылы басды да,
Отха къазан асды да,
Мен чёплеу жауда бишдим,
Сени ауузунга тюшдюм.
Бар эдим да – жокъ болдум,
Ач эдинг да – токъ болдунг! (Локъум)

Нарт сёзле

Нарт сёздеде [л] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз.

Мал тейриси – адам улу.

Жолгъа жаяу чыкъсанг,
Атлы бла нёгер болма.

Иги элде кенгеш болур,
Аман элде сермеш болур.

Адамлыгъын таплагъан
Аманлыкъыгъа батылыр.

Назмула

БЕЛЛЯУ

Белляу, белляу, Мухтарчыкъ,
Къалкъы, къалкъы бешикде.
Сенлайла, уллу болуп,
Ойнайдыла эшикде.

Белляу, белляу, Мухтарчыкъ,
Кёзчюклеринги жапчы,
Сен да, терк уллу бол да,
Арбазыбызда чапчы.

Белляу, белляу, Мухтарчыкъ,
Жукъла энтта бир, азчыкъ,
Мен жангыдан бёлейим,
Уллу болуп кёрейим.

Ахматланы Сафарият.

МАРИНА БЛА ГЮЛЛЕ

Марина мудахды бек,
Алай нек жарсыйды, нек?
Къызыу болдула кюнле,
Мыккыл болдула гюлле.
Аягъын ура ташха,
Къумгъанчыкъ бла ташып,
Марина гюлlege сау
Челек толу къуйду суу,
Гюлле баш кётюрдюле,
Ахшы къызчыкыгъа гюлле
Кёп къууанч келтирдиле,
Жарыкъ болурча кюнле.

Отарланы Керим.

М м

Фонетика зарядка. Ийнек къалай ёкюреди? (*Му-у-у...*)

Бек эсли кимди?

1. Бу сёзлени барында да къайсы таууш тюбейди?

Тамата, мамыр, махтанчакъ, гаммеш, хомух, мамукъ, алма, мысты.

2. Хар сёзде бирча тауушну айтыгъыз.

Маймул, макъа, муркку, мароко.

3. Бу жырчыкъда [м] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

АЙЫУНУ ЖЫРЧЫГЪЫ

Мур-мурчугъум, мурчугъум,
мор-морчугъум, морчугъум!
Аштапарчыкъ, топалчыкъ,
терекде ёсген копалчыкъ!

Мор-морчугъум, морчугъум,
морчугъум, къонгурчугъум!
Батманчыкъны балы ачыкъ,
толгъан айлай, балачыкъ,
къашыгъынгы ала чыкъ!
Мур-мурчугъум, мурчугъум!
Къонгуроучукъ, къонгурчукъ!

Бегийланы Абдуллах.

Ким кён сёз билсе да! (Оюн.)

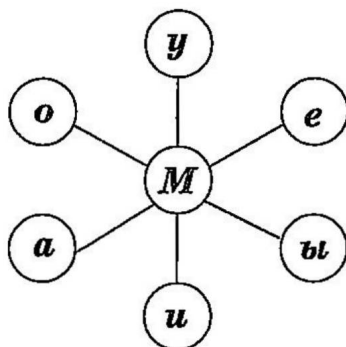
1. [м] таууш бла башланнган сёзде табыгъыз.

Мароко, мюшкери, мама, Мариям, марал.

2. [м] таууш бла бошпалгъан сёзде табыгъыз.

Къалам, салам, ышым, макъам, билим.

3. Бёломле къурагъыз.

Тюз айтыу

Ма-ма-ма – тегерекге къарама.
Ме-ме-ме – юйде кесимме.
Му-му-му – къарачы, маму!
Ым-ым-ым – мен бек арыдым.
Им-им-им – барды бир ишим.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъучну кёлден билигиз

Метеке-теке-теке,
Махтанады метеке:
«Мюйюзлюме! – дейди ол, –
Мен текеме, мен – теке!»

Сабий булжутуучукъ

Мияу, мияу, мияу келе,
Тырнакъларын ачып келе,
Мени ариу жапчыгъым
Тырнакълыдан къачып келе.
Дыгъы-дыгъы, дыгъы этейим,
Сени мияу бла тепсетейим.

Халкъдан.

Элберле

Биз, биз, биз эдик,
Бирер ариу къыз эдик,
Жип-жип болуп тизилдик,
Бир-бир болуп юзюлдюк. (Минчакъла)

Къырау урса, бише,
Бишсе — жерге тюше. (*Муркку*)

Къолдан къараса — ай кибик,
Эшикден къараса — тай кибик. (*Марал*)

Узун-узун терекле,
Терек сайын бутакъла,
Бутакъ сайын уяла,
Уя сайын балала. (*Мирзеу*)

Нарт сёзле

Мал — тойгъан жерине.
Эр — туугъан жерине.
Магъанасын билмей, иш башлама.
Марда билген — марда бла, билмеген — маржа бла.
Макъаны ёлтюрген байыкъмаз.

Назмула

МАХМУТЧУКЪ

Махмутчукъ эртте тургъанды —
Кюн да чыгъар-чыкъмазгъа.
Ол атасы бла баргъанды
Кёлде чабакъ тутаргъа.

Толкъунланы жел тарайды,
Жагъа ташлагъа уруп;
Махмутчукъ кёлге къарайды,
Атасы бла олтуруп.

Ач болгъанын билдиргенди
Ол, былай айтып анга:
— Ата! Кёл къайнап кетгенди!
Бишген чабакъ тут манга!..

Байзуллаланы Али.

МУСА БЛА МУРСА

Бизни гитче Мусачыкъ —
Хоншула сюйген жапчыкъ.
Алай Муса да бирде
Хыли этеди элде.
Бююн ол, юйден чыгып,
Къолуна алып чыбыкъ,

Хуналагъа баргъанды,
Бир мурсаны ургъанды.
Анга чамланып, мурса
Былай айтды: – Ай, Муса,
От туююлме, не – ёртен,
Алай манга тийме сен!
Хуналадан къарайма,
Къылыкъсызны марайма,
Кюйдюрюме этинги –
Къолларынгы, бетинги...
Жилий турады Муса –
Къолун къапханды мурса.

Байзуллаланы Али.

МЕТЕКЕ

Чокъуракъда жукълайды,
Юйюн къоюн кетмейди,
Мирзеу, бахча терекге
Заран, хата этмейди.

Къаялада, ташлада.
Уячыгъын къурайды.
Барып, тийсенг, метеке
Чокъуракъда бугъады.

Шахмырзаланы Саид.

Н Н

Фонетика зарядка. Жапчыкъ, атха минсе, къалай айтады?
(Но-но-но!..)

Бек эсли кимди?

1. [н] тауушну эшитемисиз?

Устаз сёзлени окъуйду, сабийле уа [н] таууш сёзню къалайында болгъанын айтадыла.

Ныггыш, нюр, Нюзюр, ана, ун, иничке, бюгюн, эрттенлик.

2. Сёзле къаллай тауушладан башланадыла?

Нартюх, наныхъ, нарат, назы, наша.

3. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз айтхан бёлюмле бла сабийле сёзле кёурайдыла.

На... (-мыс, -сып, -ша, -зик).

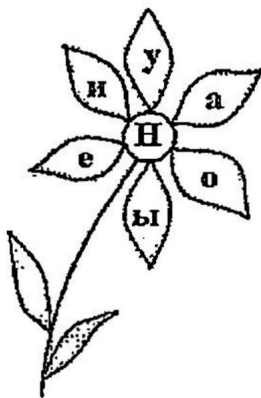
Нох... (-та, -табау).

На... (-рат, -зы).

4. Сёзлени биринчи харфларын бирге кёошсагъыз, бизни республика-ны бек уллу шахарыны атын билликсиз.

Наша, алма, лимон, ь, чюгюндюр, ит, киштик.

5. Бёлюмле кёурагъыз.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Кюннге беш кере жатады да,
Беш кере турады. (Намазлыкъ)

Таш тубюнде – кёзыл ашыкъ. (Наныкъ)

Къышыбыз жокъ,
Жайыбыз жокъ,
Биз кёгергенлей турабыз,
Дуния бары саргъалса,
Биз тюрленмей къалабыз. (Назы бла нарат)

Бир кёзым барды да,
Жашил жыйрыгъын тешмейди. (Назы терек)

Нарт сёзле

Намыс билген насыпды.
Намыс этмеген насып тапмаз.

Непча тилни билсенг, анча адамгъа саналырса.

Намыс сатылып алынмайды.

Негеринден айырылгъан жыл жияр,
Журтундан айырылгъан ёлгюнчю жияр.

Намыслыдан — адамлыкъ,
Намыссыздан — аманлыкъ.

Тилбургъучну кёлден билигиз

Нал, нал, нал тапдым,
Наныкъ къапдым, бал къапдым.
Налны атдым туманнга,
Назму айтдым мен санга.

Ёлмезланы Мурадин.

НАРТ-ГУРТ

Нарт-гурт, нарт-гурт!
Андан да чыкъ,
Мындан да чыкъ,
Мында болгъан,
Бери чыкъ,
Рамазанны ур да, жыкы!

Халкъдан.

Назмула

* * *

Къая кезге кюн ауа,
Орамгъа нюрю жауа,
Баппуш сууда жуууна,
Анга Науруз къууана,
Нух юзмезде жубана,
Нухну сабий жубанчы —
Ыннасыны къууанчы.

МЕН БЕК СЮЕМЕ

Танг, шош жарый, кёк аулакъда
Эрттенлик чыкъда,
Жерге нюрюн теге, кюн да
Тауладан чыкъса,

Макъа кёзча, кёк гелеуде
Чыкъ жылытыраун,
Эрттенликде ол кезиуде
Булбул жырлауун.

Тюрлю-тюрлю гюлледен да
Дух ийис урса,
Табийгъатны ариулугъун
Кёзюнге тутса,

Къалай ариу! Къалай ариу
Быллай эрттени!
Хар бир тюрлю къанатлыны
Жырын эшитгенинг!

Хар бирине, кезиу къарап,
Кёлюнг къууана,
Тауларымы тёппесинде
Жарыкъ нюр жана.

Къудайланы Маштай.

Нг нг

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Тенг, кенг, къанга, женг, онг, тынгыла.

2. Устаз айтхан сёзледе [нг] таууш болса, жашчыкъла ёрге турадыла, болмаса уа – къызчыкъла турадыла.

*Къонгуроу, нюр, сангырау, сенгирчке, гебен, тутсанг, сабан, танг, нар-
тюх, жангы.*

3. Назмуда [нг] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

ТАНГ БЛА ТЕНГ ТУУГЪАН ЖЫРЧЫКЪ

Жаз тангны шошлугъунда
жукъуму Кюн эритди...
Аппа, амма, хонгула
уянгандыла эртте.
Хапар айта, къууана
жаз кюннге, сериуюнге,
ийнеклени къууалай
турадыла сюрюуге.

Жолгъа атлана кими,
кими арбазда жубана,
кюн таякълары киби,
киредиле жырыма.
Къычырады Чегетде кукук.
Манга бир иги!
Сютден толу челекни
анам юйге кийирди...

Бегийланы Абдуллах.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Элберледе [нг] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз.

Айланган – эки атым,
Эслетген – эки затым. (*Аякъла, кёзле*)

Гап-гап, муш-муш,
Эки жанган жулдуз,
Эки къара къундуз. (*Аууз, бурун, кёзле, къашла*)

Жай эсинге тюшмеген,
Къыш юсюнгден тюшмеген. (*Тон*)

Кеси бир къарыш,
Сакъалы – минг къарыш. (*Сохан*)

Нарт сёзле

Нарт сёздеде [нг] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз, нарт сёзлени маъаналарын айтыгъыз.

Ишлегенинг къаты болса,
Ашагъанынг татлы болур.

Шуёхунг минг эсе да – азды,
Жауунг бир эсе да – кёпдю.

Онг къолунг бла берсенг,
Сол къолунг бла алырса.

Кёргенингден кёрмегенинг кёп,
Билгенингден билмегенинг кёп.

Назмула

Тёнгере, тёнгере,
Хайнухчугъум, тёнгере,
Буз къатханды, тёнгере,
Къамичи бла ургъанма,
Бек ургъанма, тёнгере,
Хайнухчугъум, тёнгере,
Бек ургъанма, тёнгере.

Х а л к ъ д а н.

ОЙ, УЛЛУ КЪУШ, УЛЛУ КЪУШ!

Ой, уллу къуш, уллу къуш!
Ой, уллу къуш, уллу къуш!

Кел да, манга төшек эт,
Къыртчыгъадан эшек эт.

Къайгъы сала учсанг а,
Тауукъланы жулкъсанг а,—

Таш тийсин да бутунга,
Улуй баргъын журтунга.

Къанынг-къунунг — къазаннга,
Къарын жауунг — шауданнга.

Шаудандан а не чыгъар?
Къары-къары мёз чыгъар.

Ахшы адамдан не чыгъар?
Сабыр-сабыр сёз чыгъар.

Х а л к ъ д а н.

О о

Фонетика зарядка. Адам ауруса, къалай ынычхайды? (Ох-ох...)

Бек эсли кимди?

1. Устаз айтхан сёзледе [о] таууш болса, сабийле «хау» дейдиле, болмаса уа, «угъай» дейдиле.

Сохан, от, сапын, ожакъ, бычхы, отун, быхы, Омар, кгозу, наша, орам.

2. [о] таууш сёзю аллында, ортасында болгъан сёзле къурагъыз.

Окъ, окъа, олтур, оноу, огъары, озай, къудору, борч, бохча, жол, боза, бузоу.

3. Сёзлени биринчи тауушларын айтсагъыз, бизни халкъыбызны атын айтдыргъан жырчыны атын окъурукъсуз.

От, марал, айыу, радио.

4. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзю ал кесегин айтады, сабийле уа – ахырын.

Окъуу... (-чу), отун... (-чу), кзон... (-шу), огъур... (-лу), ол... (-тур), бор... (-сукъ).

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Къазан къара – къашында,
Олтуруп юй башында,
Жауунда, къарда да
Ол тютюн тартады. *(Ожакъ)*

Къабыргъа узуну къара къатын. *(От сынжыр)*

Къызыл ёгюз чибинлеп кетди,
Кёксюл ёгюз жатып къалды. *(От бла кюл)*

Ол кёкге къарай,
Эл анга къарай. *(Отда къазан)*

Билимни ачхычы неди? *(Окъуу)*

Нарт сёзле

Ойнап айтсанг да, эслеп айт.

Окъугъан ийне бла кёр къазгъан кибикиди.

Окъумагъан сокъурду,
Сокъур ташха абыныр.

Он затны осал билгенден –
Бир затны иги бил.

От болмагъан жерде жалын да болмаз.

Назмула .

УЛАКЪЧЫКЪ

Макъырады	Чакъырады
Улакъчыкъ	Улакъчыкъ
Омаргъа,	Ойнаргъа,
Омаргъа.	Ойнаргъа.

Макъырады,
Чакъырады
Ойнаргъа,
Ойнаргъа.

Ёлмезланы Мурадин.

ОН

Беш бармакъ — онг къолунгда,
Аллай бир да солунгда.
Кел, тюзюн ангылайыкъ,
Жомакъгъа тынгылайыкъ:
Бёрюге къачды тюлкю,
Агъачда — оюн, кюлкю,
Къурманлыкъ къазан къайнай,
Къурт-къумурсхала — ойнай.
Кирпичикъ къобуз согъа,
Къоянчыкъла къарс къагъа,
Минип акъсакъ тюеге,
Айыучукъ аякъ бюге.
Ой, ары уа бир къара! —
Пил исламейге бара,
Бирсиле — ашай, иче...
Не зауукъду бу кече!
— Бернеси уа неди, не? —
Деди сора Бёдене.
Къара къаргъа, къыйыкъъ къарап,
Башлады айтып, санап:
— Бир элтир,
Эки керки,
Юч чёмюч,
Тёрт бёрк,
Беш тёш,
Алты балта,
Жети мелте,
Сегиз биз,

Тогъуз кьобуз,
Он да тон!
– Ненча тон?
– Он.

Ёлмезланы Мурадин.

П п

Фонетика зарядка.

Чыпчыкъ балачыкъ кьаллай таууш этеди?
(Пи-пи-пи...)

Как, бише тургъан заманда, кьаллай таууш
этеди? (Пф-пф-пф...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушланы табыгъыз, ала сёзню кьалайында болгъан-
ларын айтыгъыз.

Пил, кзыппа, кюпес, кзап, жап, пальто, гоппан.

2. Сёз бёлкою аукцион.

Устаз сёзню биринчи кесегин айтады, сабийле уа – ахырын.

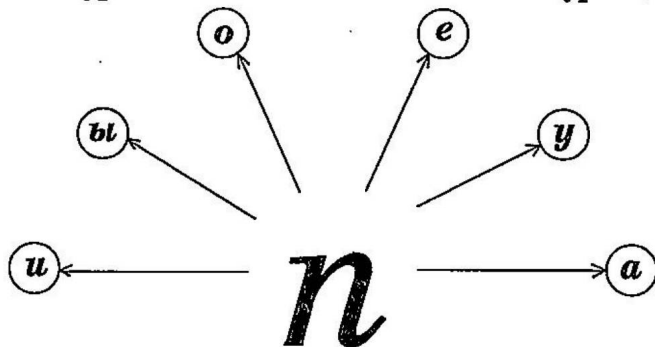
*Бап... (-пуш), дуп... (-пур), кзата... (-па), поми... (-дор), на... (-сын),
жи... (-ни), порт... (-фель).*

3. Къайсы кьауум кёп сёз айтырыкъды? (Оюн.)

Класс эки кьауумгъа бёлюнеди (кызычыкъла бла жашчыкъла), [п] та-
уушу болгъан сёзлени эслерине тюшюредиле.

Парашют, чёп, плац, печенье, аппа, парий, поэт, аперим, пелиуан.

4. Бёлюмле кьурагъыз. Ол бёлюмле бла сёзле кьурагъыз.

Сѐз чачылды

Бу харфладан сѐз кѣурагъыз: *л, н, и (нил); п, э, т, о (поэт).*

Не болгъанын билигиз

Къарыулу адамгъа къалай айтадыла?
(*Пелиуан*)

Амма халыдан этген топха къалай айтадыла?
(*Къыппа*)

Сууда жюзе билген юй къанатлыны аты неди?
(*Баппуш*)

Сууукъ болса, адамла юслерине не киедиле?
(*Пальто*)

ОЮН МАТЕРИАЛ

Нарт сѐзле

Нарт сѐздеде [п] тауушу болгъан сѐзлени табыгъыз.

Алтын тот болмаз,
Ушкок топ болмаз.

Жау жокъда — батыр кѐп,
Дау жокъда — акъыл кѐп.

Насыплы элин сюер,
Насыпсыз кесин сюер.

Тойгъа барсанг, тоюп бар,
Эски тонну къююп бар.

Эчки мюйюз сап болмаз,
Сап болса да, тап болмаз.

Назмула

ТОПЧУГЪУМ

Ойнай кетди
Топчугъум —
Хыличи
Доп-допчугъум.
Терезени
Уруп ийди,

Таягъы уа
Манга тийди.

Ёлмезланы Мурадин.

ПАРИЙ

- Парий, нек юресе?
- Бёрюлени кьоркьутама.
- Къуйругъунгу нек къысханса?
- Бёрюледен кьоркьама.

Халкъдан.

ПОРТФЕЛЬ

Мен эслиме, уллума,
Окъууда да онглума.
Барды мени нёгерим,
Иги тенгим – портфелим.
Школгъа барабыз бирге,
Бирге къайтабыз юйге.

Моттайланы Светлана.

Р р

Фонетика зарядка. Ит къалай гырылдайды? (Р-р-р...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Рама, трактор, нарат, мурат, таракъ, ракета.

2. [р] таууш бла башланган адам атла айтыгъыз.

Рамазан, Разият, Рашит, Руслан, Раузат, Рабийгъат.

3. Тюз айтыу.

Ра-ра-ра – башынгы тара.

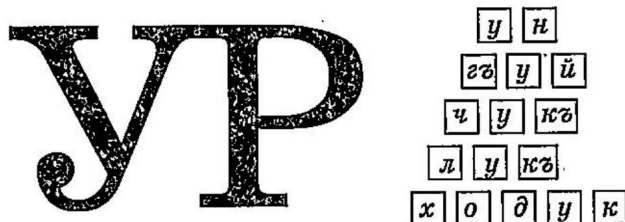
Ру-ру-ру – бахчангы кьору.

Ур-ур-ур – арлакъгъа тур.

Ри-ри-ри – жерде ариу тери.

Ре-ре-ре – къучагъынгы кере.

4. «Ур» бѣлум бла башланнган сѣзле кѣурагъыз.

5. Назмучукъда [р] тауушу болгъан сѣзлени табыгъыз.

МЕН БАРАМА

Мен барама, мен барама,
Тѣпден атны чапдырама.
Эй, кетигиз! Эй, кетигиз!
Атха жолну бош этигиз!

Маммеланы Ибрахим.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъуч

Рама-Рама-Рамазан,
Рамазан – сыра кѣазан.
Рапитге чурукъ тикген,
Радимге уюкъ тикген.

Ёлмезланы Мурадин.

Насийхатла

Кязимни насийхатларында [р] тауушу болгъан сѣзлени табыгъыз.

Халкъ танылыр ахшысындан,
Жер – гелеуден, алысындан,
Къол устасы – халысындан.

Чалгъы чаллыкъ – кѣалагъындан,
Кѣонакъ аллыкъ – кѣабагъындан,
Юй болаллыкъ – тургъанындан.

Терен агъачны боран бюгалмаз,
Бирликли элге душман киралмаз.
Эгечден туугъан эрке да болур,
Намысдан туугъан, билсе да, сорур.

Къанатлы къуш бийик учар,
Эрлиги бар къаты тутар,
Халкъы ючюн къая бузар,
Къыйын кюн ол таутъа ушар.

Нарт сёзле

Нарт сёзледе [р] таууш къайсы сёзледе барды?

Ахшы бапчы халкъ уютур,
Аман бапчы жан улутур.

Ахшы жолдаш муратха жетдирир,
Аман жолдаш уятха жетдирир.

Керти жылтырар,
Ётюрюк къалтырар.

Жылы кийим эт жылытыр,
Ахшы сёз а бет жылытыр.

Назмула

ЭРТТЕ БИРЕУ БАР ЭДИ...

Эртте биреу бар эди,
Темир тиреу бар эди,
Таш тегене бар эди,
Агъач элек бар эди.
Къумурсханы къой этип,
Къумгъа жайгъан бар эди.
Къарт атасын жаш этип,
Къатын алгъан бар эди.
Къарт анасын кыз этип,
Эрге берген бар эди.
Ёлген атны сау этип,
Чарипге чапхан бар эди.
Къара сууну къайнатып,
Къаймакъ алгъан бар эди.
Ёлген къушну сал этип,
Эл сарнатхан бар эди.

Халкъдан.

ТАУКЕЛЛИК ЖЫРЧЫГЪЫ

Кёк кюкюрер,
От да чагъар,
Агъач кюер,
Ит да чабар.

Тюнголме, бар!
Боран урур,
Терек ауар,
Бёрю улур,

Оюлур жер.
Тюнголме, бар!
Курт да болур,
Жолну жабар,
Буз да урур,
Таш да жанар.
Тюнголме, бар!
Окъ атылыр,
Жауунг марар,
Сёз айтылыр,
Ит да кьабар.

Тюнголме, бар!
Арырса сен
Жангыз кесинг,
Къар да жауар,
Ачыр жаранг.
Тюнголме, бар!
Сен арыдынг
Эсенг да, бар!
Жашау барда,
Амал да бар.
Тюнголме, бар!

Къулийланы Къайсын.

С с

Фонетика зарядка. Шардан хауа кьаллай таууш этип чыгъады?
(С-с-с...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну айтыгъыз.

Сабан, дерс, Аслан, сакгал, ханс, сары.

2. Сёзле кьаллай таууш бла башланадыла?

Сохан, сарымсах, сагъат, сенгирчке, самолёт.

3. [с] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

СОСУРУКЪ БЛА ЭМЕГЕН

Нарт батырла жортуулгъа чыкъдыла,
Ала жолда отсуз, кьуусуз кьалдыла.

Сосурукъ да ол жыйында болгъанды,
Бир от алып келейим деп жортханды.

Бир дорбунда от жарыкъны кёргенди,
Жукълап тургъан эмегенни эслегенди.

Ат юсюнден узалды кесеюуне,
Жинки тюпдю эмегенни кёсюне.

Жукъусурагъан эмеген узалды,
Сосурукъну, атны да кьолгъа алды.

Аланы эмеген кёсюне салды,
Кюрешди Сосурукъ, андан чыгъалмады.

Деу эмеген жукъ да сезмей жукълайды,
Кёзюнден а от жилтинле чартлайды.

Бир заманда ол уянып сюелди,
Кёз ичиндеги атлыны сермеди.

Сейир болду: «Кимсе, къайдан келгенсе,
Мени кёзюме да къалай тюшгенсе?»

«Биз, – дегенди, – нартла, чыкыгъан эдик жолгъа,
Отсуз къалып, келгенме от алыргъа...»

Халкъдан.

4. Адам атлада [с] таууш бар эсе, сабийле онг къолларын кётюредиле,
[с] таууш жокъ эсе уа – сол къолларын.

Сакийнат, Асхат, Азийза, Налжан, Самат, Фаризат, Салых.

5. «Базыкъ» бла «Назик». (Оюн.)

Класс эки къауумгъа юлешинеди. Устас айтхан сёзде [с] таууш базыкъ эсе, «Базыкъны» нёгерлери ёрге турадыла, назик эсе – «Назикни» нёгерлери.

Садакъ, сибиртги, сют, сапын, сыргъа, сюз, салта, сёз, секир, сыбызгъы.

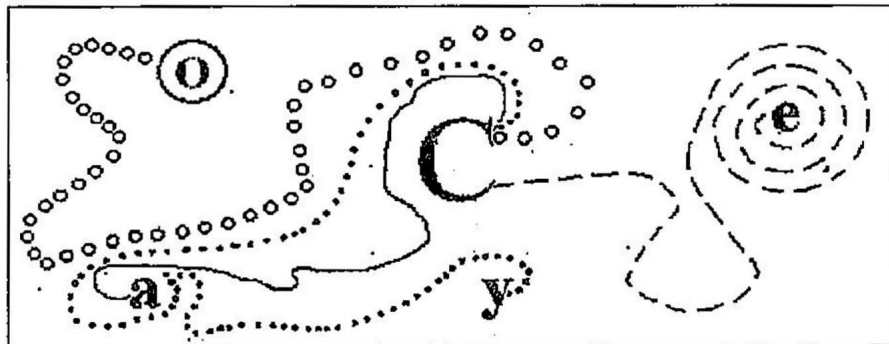
6. Нарт сёзлени бла айтыгуланы ахырларын къошугъуз.

Сыфаты болмагъанны адамлыгъы... (болмаз).

Сабий тууса – кёре бар,
Саугъачыгъын бере... (бар).

Солугъанда соруу берме,
Ишлегенни эсин... (бёлме).

7. Лабиринтде бёлюмле букыгъандыла. Аланы табыгъыз да, сёзле къурагъыз.

Со (сохан, сокзур, сохта, солуу).
Са (сарымсах, сарыуек, сапын, сары).
Су (сурат, суу, сууукъ, суусар).
Се (семиз, сенгирчке, секир, семиз).

8. Сёзню ичинде букъгъан башха сёзню табыгъыз.

Сибиртги, сана, соргъан, сёгюллюк, сохан.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Суугъа тюшсе – кёмюк,
Суудан чыкъса – кемик. (Сапын)

Жайылса – табакъ кибик,
Жыйылса – таякъ кибик. (Салкъынлыкъ)

Тишлери – тепикде,
Сакъалы – эшикде. (Сарымсах)

Анасындан кызы туугъан,
Кызындан анасы туугъан. (Суу бла буз)

Ажымсызды жиляры –
Ким тепиндирсе аны. (Сохан)

Соруу элберле

1. Дунияда эм уллу байлыкъ не затды?
– Саулукъ.
2. Жюрекни ачхычы не затды?
– Сёз.
3. Дунияны башында эм огъурсуз не затды?
– Суу.

Нарт сёзле бла айтыула

Сарыуек суудан жийиргенгенлей.

Суу башын сакълагъан эмегенча.

Суу ёрге барады деп даулапханлай.

Сингир юзюлсе – сау болмаз,
Топуракъ тёбе – тау болмаз.

Сагъынылгъан иш бишер,
Къымылдагъан тиш тюшер.

Санаучукъ

Кюн бетде отлайдыла,
тепчилеп атлайдыла:
кёк эшек, къара эшек,
акъ ийнек, талгъыр ийнек,
къой, къочхар, къадыр, ёгюз.
— Ненча болдула?
— Сегиз.

Ёлмезланы Мурадин.

Сабий булжутуучукъ

Сюпо, сюпо, сюполай,
Сют ичмеген Кыртылай.
Кыртылайны утайыкъ,
Къаймакъчыгъын жутайыкъ.

Мёчюланы Кязим.

Тилбургъучну кёлден билигиз

Самат сыртха къарады,
Сегиз ёгюз санады.
Сыртха гуду къарады,—
Семиз ёгюз марады.

Назмула

САБАН ЧЫПЧЫКЪ

Сабан чыпчыкъ, сакъ чыпчыкъ,
Сабанынгы тап, чыпчыкъ!
Сабанынгы сюргенме,
Ашлыкъ, зынтхы сепгенме.
Эсен барып, эсен кел,
Чопна ташны кёре кел.
Залийхан бла Малийханнга
Менден салам айта кел.
Соргъаннга салам айт,
Сормагъаннга аман айт!

Халкъдан.

САРЫМСАХ

Сарымсахды тюз аты,
Аны кюзде салыгъыз,

Июль айда, жайгъыда,
Къязып, жерден алыгъыз.

Бир жоппучукъ болалла
Сейир ариу тишлери,
Эслеп-эслеп къабыгъыз,
Кюшлюд аны ичлери.

Шахмырзаланы Саид.

Т т

Фонетика зарядка. Сагъат къалай ишлейди? (Тик-тик, тик-тик...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзлени барысында да къайсы таууш тюбейди?

Тобукъ, тохта, ата, тана, Ахмат, Тамара.

2. Сёзлени биринчи тауушларын бирге къопсагъыз, бизни халкъы-
бызны бек иги назмучуларындан бирини атын окъурукъсуз.

Тауукъ, ат, нал, зурнук, ит, лимон, як.

3. [т] тауушну эшитчигиз! (Оюн.)

Устас айтхан сёздеде [т] таууш болса, ёрге туругъуз.

Таракъ, хата, адам, тузлу, туюкъ, алим, адепли.

4. «Базыкъ» бла «Назик». Класс эки къауумгъа бөлюнеди.

Сёздеде [т] таууш базыкъ айтылса, «Базыкъны» нёгерлери ёрге тура-
дыла, назик айтылса уа, «Назикни» нёгерлери турадыла.

Турма, тишле, тилек, таякъ, тюкен, таууш, тенг, тана, темир.

Билляча

5. Соруулагъа жууап эт. Жууаплада жалаңда [т] таууш бла башланнган
сёзле болургъа керекдиле.

— Сен кимсе?

— *Тахир.*

— Къайры бараса?

— *Тюкенге.*

— Нёгеринг а кимди?

— *Таужан.*

— Тюкенде не аллыкъсыз?

— *Турмала.*

6. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзлени биринчи бёлюмлерин айтады, сабийле уа ахырларын кёюшадыла.

Та... (-уукъ), тама... (-та), теле... (-фон), жас... (-тыкъ), Ах... (-мат), тах... (-та).

7. Башындан тюбюне дери, тюбюнден башына дери окъугъуз.

Танг атды! Танг атды!...
Танг атды! Танг атды!...
Кечени атдан атды,
кечени атдан атды –
танг атды,
кечени атдан атды...

Бегийланы Абдуллах.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Санаучукъ

– Орайда-ра,
Орайда!
Тай жортады орамда.
Таркъ-таркъ-таркъ! –
къара ары:
ненчалла туякълары?
Билчи, билчи терк!
– Тёрт.

Ёлмезланы Мурадин.

Тилбургъучланы кёлден билигиз

1. Тауукъчукъ багуш къаза,
Тюлкючюк ачдан аза.
Тюлкючюкню сыймейдиле,
Тауукъчукъгъа иймейдиле.

Ёлмезланы Мурадин.

2. Кекелин сылай,
Жаш айтды былай:
– Менде – балта,
Сенде – салта.
Жокъду, ата,
Бизде хата.

Жокъду, ата,
Бизде хата.
Сенде – салта,
Менде – балта.

Элберле

Къарангы бауда акъ къозула. *(Тишле)*

Къолу жокъ,
Аягы жокъ,
Кёкге ёрлер. *(Тютюн)*

Бир чолпум барды да,
Сёзню таудан аудурады. *(Телефон)*

Къуюлудуу къалмагъан,
Къуюла турса – толмагъан. *(Тенгиз)*

Жая кибик бюгюлюп,
Дуниягъа нюрю тёгюлюп. *(Тейри кылыч)*

Батмакыгъа батар,
Къауданда жатар. *(Тонгуз)*

Къол бла бир саугъасы,
Эл бла бир къаугъасы. *(Тауукъ)*

Соруу элберле

1. Дунияда кылыч кесмеген не затды?
– *Тюзлюк.*
2. Адам дунияда не затны унутмайды?
– *Туугъан жерин.*
3. Тамырсыз не зат ёседи?
– *Таш.*
4. Нёгерсизни нёгери неди?
– *Таякъ.*
5. Дуниягъа сакъалы бла ким тууады?
– *Теке.*

Нарт сёзле бла айтыула

Тамбласы хар кюнню да болады.

Тамычы таш тепер.

Татлы тилли къозу эки ананы эмер.

Тауушу кёп болса, магъанасы аз болур.

Тауну махта да, тюзню ал.

Таш бла ургъанны аш бла ур.
Ташны ата билмеген башына урур.
Темирчини юйюнде балтасы болмаз.
Тепмез тепсе, аман тебер.
Тили узунну намысы къысха.
Тилчини тили хунадан ётер.

Назмула

Тахир, Тахир, Тахир балам,
Тар ичинде журлай баргъан.
Къолда жатхан, къоян атхан,
Текелеге окъ санатхан.
Теке сойгъан, гыбыт этген,
Хан къонакыгъа къалыт этген,
Атхан журу къачып кетген.

Халкъдан.

ТОПАЙ, ТОПАЙ

Топай, Топай, тон эки,
Тюймелеринг онеки.
Санадым да, бири жокъ,
Топайчыкыны тили жокъ.

ТАУУКЪЛА

— Къанкылдагъан тауукъла,
Не тапдыгъыз?
— Гаккыла!
— Не этдигиз?
— Сатдыкы!
— Не алдыгъыз?
— Башпу!
— Не болду да?
— Къапдыкъ.
Раппай улу Мухаммет,
Сыртха чыкъ да, хахай эт,
Гоппан бла суучукъ ал,
Тауукълагъа апчыкъ сал,
Эпиклерин тапчыкъ ач,
Балалагъа туючюк чач.

Халкъдан.

ТАУ ЖЫРЧЫКЪ

Жырлайдыла
Жырчыкъларын
тауча,
Таучукъла да,
Тауланчыкъча,
тауча.

Бепайланы Муталип.

ТЮЛКЮ

Тюлкючюк,
Тюлкючюгюм, —
Къып-къызылды тюкчюгю.
Шошчукъ-шошчукъ атлаучу,
Тауукъланы урлаучу,
Хар тырнагъы — жютючюк,
Тюлкю, тюлкю,
Тюлкючюк!

Ахматланы Сафарият.

У у

Фонетика зарядка. Бёрю къалай улуйду? (У-у-у-у...)

Бек эсли кимди?

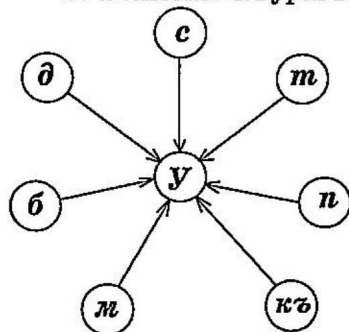
1. Хар сёзде бирча тауушну айтыгъыз.

Урчукъ, уюкъла, улакъ, уку.

2. [у] таууш бла ким кёп сёз биледи?

Тур, уллу, ууакъ, хомух, Уркъуят, тауукъ, мутхуз.

3. Бёлюмле къурагъыз. Ол бёлюмле бла сёзле къурагъыз.

Сурат, субай, тузлу, туман, пура, пурч, кгур-мач, кгудору, мугут, булут, бурма, дуру, душман.

4. Жырчыкыда [y] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз.

БЁРЮ

Мен керти бёрю болсам,
Къозучукъну апамам,
Мен керти бёрю болсам,
Къоянчыкъны апамам,
У-у-у! У-у-у!

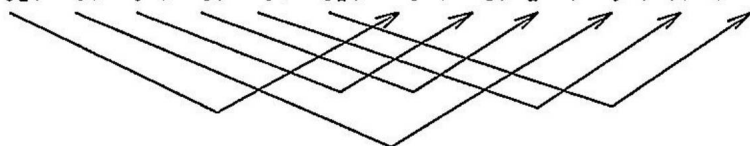
Ишлегендиле сабийле
Къаралдым пластилинден,
Аякъларым бюгюле,
Къулакъларым юзюле,
У-у-у! У-у-у!

Нек къоркъасыз кёрюрге –
Ушамайма бёрюге,
У-у-у! У-у-у!

Ахматланы Сафариат.

5. Бёлюмледен сёзле къурагъыз:

ур, ту, туз, су, му, чур, гъуй, лу, рат, гул, дах, ко

Жууаплары: *ургъуй, тугул, тузлу, сурат, мудах, чурко.*

Тилбургъучну кёлден билигиз

Уркъуятны – урчугъу,
Узун уууртлугъу.
Умметни уа – улагъы,
Ургъуй къапхан къулагъы.

Ёлмезланы Мурадин.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Бурунчугъу биз кирик,
Къуйрукъчугъу тюз кирик. (*Ургъуй*)

Жюрюй-жюрюй, жюклю болду,
Аркъачыгъы тюклю болду. (Урчукъ)

Агъач къалпагъын кийди,
Хайнух ауруу тийди.
Бапшы айланып, жыгъылды,
Тыгъырыкъгъа тыгъылды.
Кишиу чыгъарды аны,
Къууандырды ыннаны. (Урчукъ)

Нарт сёзле

Уллу сёлешме да, уллу къап.
Урланган затда берекет жокъ.
Уру арты — къуру.
Урунмагъан — байыкъмаз.
Уллу терекни гитче балтачыкъ да кеседи.

Назмула

УЛАКЪЧЫКЪЛА

Улакъчыкъла, улакъчыкъла,
Ариу ёрекъулакъчыкъла,
Тюрлю-тюрлю къашхачыкъла,
Бир биринден башхачыкъла.

Жигитчикле, тиричикле,
Тюрлю кийим кийгенчикле,
Гелеу отлап, чырпы ашап,
Къаяланы сюйгенчикле.

Къулийланы Хажимуса.

УММОЧУКЪЛА

Уммочукъла келелле,
Жанаришден келелле.
Желинлерин толтуруп,
Къаймакъ, сютле берелле.

Халкъдан.

УРГЪУЙ

Гитчечик мен болсам да,
Безгек ууну жаяма,
Къапхан жерим кёбеди,
Кёп адамны жояма.

Батмакъ, ийис суулада,
Хансда, агъачда болама,
Адамлагъа, маллагъа
Къыйынлыкъла салама.

Кёп болады ургъуйла
Батмакъ, къамиш суулада,
Кесигизни сакълагъыз
Безгек берген ууладан.

Ш а х м ы р з а л а н ы С а и д.

Ф ф

Фонетика зарядка.

Киштик итден къоркъса, къаллай таууш этеди?
(Ф-ф-ф...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Фахму, уф-туф, сыфат, дефтер, файда, файгъамбар.

2. Сёзлени биринчи тауушларын бирге къошсагъыз, къызчыкъны атын окъурукъсуз.

Ферма, автобус, тауукъ, илму, маймул, ата, тюкен.

3. «Базыкъ» бла «Назик». (Оюн.)

Сёзде [ф] таууш базыкъ айтылса, «Базыкъны» нёгерлери ёрге турадыла, назик айтылса уа, «Назикни» нёгерлери турадыла.

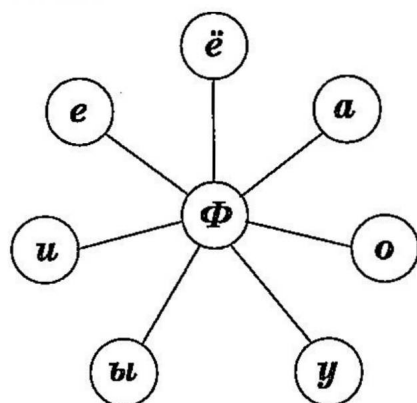
Фабрика, фатыуа, февраль, форма, Ханийфа, фильм, ферма, Фатимат, физика.

4. [ф] таууш бла башланган адам атланы эсигизге тюшюрюкюз.

а	з	и	й		
и	л	л	я	у	
а	р	и	з	а	т
а	т	и	м	а	т
е	р	д	а	у	с

5. Бёлюмлени окъугъуз.

6. Назмучукъда [ф] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

АРАФДАН АРАФ...

Арафдан Араф туугъанд,
Къашха эчкиден улакъ туугъанд.
Секирди да къаягъа,
Мал болду да заягъа,
Аркъама кётюрдюм,
Акъ суудан ётдюрдюм.
Акътерекге къонакъ этдим,
Олтурдум да, жомакъ этдим.

Халкъдан.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элбер

Бири биринден иги —
Ала — онеки жигит.
Алай аладан бири,
Тюзю — экинчилери —
Ёчдю суху жетерге,
Буз кёпюрле этерге. (Февраль)

Тилбургъучну кёлден билигиз

Филляучукъ, Фаризатчыкъ да,
Фазийчик, Фатиматчыкъ да
Фермагъа скойюп баралла,
Фердауусха болушалла.

Ёлмезланы Мурадин.

Назму

ХАР ЗАТ ДА СЕЙИРДИ АНГА

Аллай кыызчыкды Фаризат –
Тамашады анга хар зат:
Жер юсюне кюн тийгени,
Отунну отда куйгени,
Жер жашил кийим кийгени.
Сейирсиндиреди аны:
Чабакъ сууда солугъаны,
Сууну баргъаны черекде,
Къанатлы учханы кекде,
Кегет битгени терекде.
Сюеди къарап керюрге,
Китапдан окъуп билирге.
Хар затха эслеп къарайды,
Барын сейирге санайды,
Ма Фаризатчык алайды.

Маммеланы Ибрахим.

Х х

Фонетика зарядка. Биз къалай кюлебиз? (Ха-ха-ха...)

Бек эсли кимди?

1. [х] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

ХОРАЗ БЛА ИТ

Бир къарт кишичик бла къарт къатынчык уллу жарлылыкда жашагъандыла. Аланы уа битеу мал байлыклары жалаңда хораз бла ит болгъандыла. Ала да къарынлары тоймай жашагъандыла.

– Къарындашым, – дегенди ит хоразга, – кел, агъачха кетейик, ансы биз мында ачдан къатарыкъбыз.

– Да, кетейик, – дегенди хораз. – Мындан аман анда да болмаз.

Алай келишип, экиси да, кёзлери къарагъан жанына бара кетип, жашау этерге бир уллу тешикли терекни сайлагъандыла. Хораз бутакъга кьонганды. Ит а терекни тешигине кирип жукълагъанды.

Эрттенликде, танг жарый башларга, хораз башын кётюргенди:

– Ку-ка-рий-ку! – деп кыгчыргъанды.

Аны кыгчыргъанын тюлкю эшитгенди. Тюлкюню хораз эт ашарыгъы келгенди. Ол, терекни къатына жанлап, хоразны махтай тебирегенди:

– Ма, хораз десенг да, быллай болургъа керекди. Мен быллай къанатлыны ёмюрде да кёрмегенме: тюкчюклери да нечик ариудула, кикириги

да кыалай кызылды, ёню нечик зынгырдауукъду! Мени кыатыма учуп тюшчю, ариучугъум! – дегенни айтханды тюлкю.

– Нек тюшеме? – дегенди хораз.

– Манга кыонакъ бол, ариуум, жангылмазса! Мен бюгюн жангы юйге кёчгеними кыууанчын этеме, сенича сыйлы кыонакъларымы уа кыудору бюртюкле бла сыйларыкыма.

– Ахшы, мен ыразыма, – дегенди хораз. – Алай манга жангыз кесимлей барыргыа ушамаз. Нёгерим да барды.

«Кыаллай насыпка батылдым! – дегенди тюлкю ичинден. – Бир хоразны орунуна эки да хораз!»

– Кыайдады да сени нёгеринг? – деп, тюлкю ол тепикге ашыгышлы чапханды.

Хыйлачы жануар гумхотун ары сукыгъанлай, ит, аны сермеп тутуп, кыонакъ алыуун унутдургъанды.

«Нюр» журналдан.

2. [х] таууш сёзню кыалайында болгъанын белгилегиз.

Хайнух, тыхыр-мухур, бахча, керох, бычхы, хазыр, ханс.

3. Сёз бёлом аукцион.

Устаз сёзню биринчи кесегин айтады, сабийле уа ахырын кыошадыла.

Хай... (-нух), хап... (-чук), хур... (-ма), хур... (-мет), харе... (-кет), хор... (-лау), хы... (-чин), хур... (-жун).

4. Сёзлени биринчи тауушларын айтыгъыз.

Харбыз, хораз, хобуста, хыяр.

Билляча

5. Соруулагыа жууап этигиз. Жууаплада жаланда [х] таууш бла башланган сёзле болургыа керекдиле.

- Сен кимсе?
- *Халиймат.*
- Кыайда жашайса?
- *Хасанияда.*
- Нёгеринг а кимди?
- *Ханийфа.*
- Не апайсыз?
- *Харбыз.*
- Андан сора уа?
- *Хууан.*
- Ким келтиргенди?
- *Харун.*

6. [х] таууш бла башланган эр киши атланы эсигизге тюшкюрюгюз.

Хызыр, Харун, Хасан, Хусей, Хаким, Хажикъурман.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Атлауучладан тюш

х	а	н				
а	х	ч	а			
б	о	х	ч	а		
ж	а	п	х	а	къ	
ж	ы	р	т	х	ы	ч

Элберле

Аны бузгъа иедиле,
Къамичи бла туюдиле.
Зууулдайды,
Дууулдайды.
Ол неди? Билчи, хайда! *(Хайнух)*

Къат-къат тонлу,
Къарыш бойлу. *(Хобуста)*

Узун жолну къысха этер. *(Хапар)*

Чоюнлада бишеме,
Саханлагъа тюшеме,
Балдан, жаудан толама,
Сыйлы сыйлау болама. *(Халыца)*

Сууда тууар,
Суудан къоркъур. *(Хант туз)*

Элбер назмучукъла

Жюзден артыкъ кийимни
Биреулен кеси киеди.
Биринден бири кирсиз,
Барысы да – туюмесиз,
Кимди аны иеси?
Билген – аллыма келсин,
Соруугъа жууап берсин.
Бир жашчыкъ эшитип келди,
Соруугъа жууап берди:
– Билеме аны уста:
Хобустады, хобуста!

Башы – кызыл таракчыкъ,
Къуйрукъчугъу – оракъчыкъ.
Бизден алгъа туруучу,
Къычырыкъдан кырыучу.
Патчахыды арбазны,
Таныдынгмы...
– Хоразны!!!

Нарт сёзле

Хайырынг жокъ эсе да, хатангы тийирме.

Халкъны жырын жырласанг,
Халкъ да эжиу этер.

Хапар бла ачны къарынын токъ эталмазса.

Хатасы болгъан киштик эшик тауушдан къоркъур.

Хуржунунг къалын болса, нёгеринг кёп болур.

Хаух кийим кийген – тешер,
Хаух атха минген – тюшер.

Назму

ХАСАН БЛА ХОРАЗ

Бюгюн биринчи классдан
Экинчиге ётгенди Хасан.
Юйге къууанып барады,
Лейланы да ашырады.

Хасан аллай бир жарыкъды,
Ол не зат да эталлыкъды.
Бир жигитлик иш тапмайды,
Айхай, бир ит да чапмайды!

«Мен айыуну да хорларма,
Къоркъма, сени къорууларма», –
Деп махтанады ол жолда,
Портфелин ойнатып къолда.

Хасан алай айтыр-айтмаз,
Хунадан тюшюп, бир хораз
Хасанны юсюне чапды,
Секирип, бурунундан къапды.

Хахай этип, олсагъатдан
Къачды бизни «жигит» Хасан.
Къолундан атып портфелин,
Жолда къоюп къыз негерин...

Маммеланы Ибрахим.

Ц Ц

Фонетика зарядка. Тауукъ балачыкъланы къалай чакъырадыла?
(Цып-цып...)

Бек эсли кимди?

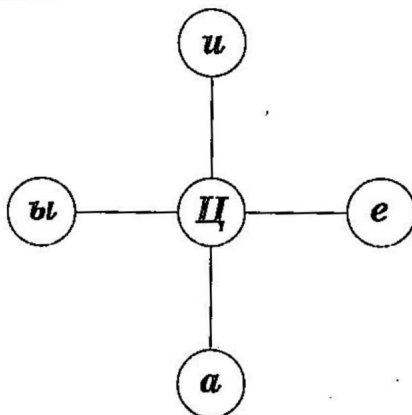
1. Сёзледе бирча тауушну айтыгъыз.

Циркуль, цемент, цирк.

2. [ц] тауушу болгъан сёзлени эсигизге тюшюрююз.

Больница, цех, концерт, офицер.

3. Бёлюмле къурагъыз.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъучну кёлден билигиз

Цирк келгенди! Атам бла
Циркте барлыкъма тамбла.
Цораланы Асланбек,
Циркте бармаймыса? Нек?

Ёлмезланы Мурадин.

Фонетика зарядка. Къыпты, кесе туруп, къаллай таууш этеди?
(Чик-чик-чик...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзлени биринчи тауушларын айтыгъыз.

Чабакъ, чалгъы, чайник, чапыракъ, чана.

2. [ч] тауушу болгъан сёзле табыгъыз, ол сёзню къалайында болгъанын айтыгъыз.

Чач, чепкен, чекчи, ачхыч, ахча, чыпчыкъ, агъач.

3. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзню биринчи бёлюмюн айтады, сабийле уа ахырын къошадыла.

Чо... (-юн), чык... (-кыр), чыр... (-ны), чюй... (-ке), чын... (-дай), чё... (-мюч), чор... (-бат), чёп... (-леу).

4. [ч] тауушха башланган адам атланы эсигизге тюшкюрюгюз.

Чотай, Чомай, Чокка, Чапай, Чонай, Чёпеллеу.

5. Элбер назмучукъда [ч] тауушу болгъан сёзлени айтыгъыз.

НЕДИ ОЛ?

Чычханчыкъны марайды,
Ол кирмеген тешик жокъ,
Къуш жастыкъда жукълайды,
Къарынчыгъы болса токъ.

Тургъузуп къулакъчыгъын,
Эшикден юйге кирсе,
Ол иер тырнакъчыгъын,
Бир шыхырдау эшитсе.

Муратчыкъ бла ойнайды
Кюн тууушда арбазда,
Бек сюеди, мурулдайды,
Башчыгъын сылагъанда.

Ийнелеча, тырнакълары,
Кеси ариу, кьоланчыкъ:
Антеннача, мыйыкълары...
Неди ол жаныуарчыкъ?

Байзуллаланы Али.

Тилбургъучну кёлден билигиз

Чыпчыкъчыкъ ариу жырлайды,
Чычханчыкъ тары урлайды.
Чиллеаякъ къамишде
Чабакъчыкъланы марайды.

Ёлмезланы Мурадин.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Къолунда – къуругъу,
Белинде – тулугъу,
Суу жагъада олтурур,
Суудан тулукъ толтурур. (*Чабакъчы*)

Узункъуйрукъ Саурусхан –
Къазандагъын тауусхан. (*Чолпу*)

Къапчыкъланы тешиучю,
Сауутлагъа тюшюучю. (*Чычхан*)

Бир эшиги,
Минг тешиги. (*Чабакъ ау*)

Чайнайма, чайнайма – эримейди,
Созама, созама – юзюлмейди. (*Чайыр*)

Бир сюзгючде – минг жюзгюч. (*Чабакъ ауда чабакъла*)

Жулдузла жана чыкъда,
Ол кюнлюм бетге чыкъды.
Толкъунлана, бурула,
Тизилдиле дурула. (*Чалгъы*)

Нарт сёзле

Чабар ат жалкъасындан билинеди.
Чырпыгъа кирген кёзюне сакъ болур.

Чыбыкълыкъда бюгюлмеген
Къязыкълыкъда ийилмез.

Чакъырмагъаннга барма,
Чакъыргъандан а къалма.

Назмула

Жырлайды чыпчыкълыкъ: Тауукълукъ:

Чыкъл, чыкъл, чыкъл... Чёп, чёп, чёп...
Чыкъл, чыкъл, чыкъл!.. Чёп, чёп, чёп!..

Жауунчукъ: Зауукълукъ –
кёп чёп-леп,
Чып, чып, чып... кёп чёп-леп!
Чып, чып, чып...

Бегийланы Абдуллах.

ЧОЛПУ

Чолпу, чолпу, чолпучукъл,
Ауузу топпа-толукъл,
Чоюнчукългъа кириучю,
Шорпачыкългъа тийиучю.

Ахматланы Сафарият.

ЧАНАЧЫГЪЫМ

Чаначыгъым, чаначыгъым –
Ойнакълаучу таначыгъым!
Тёшден бир къызыу энесе,
Ёрге уа нек эринесе?

Ёлмезланы Мурадин.

ТЮЛКЮЧЮК САНАЙДЫ

Чуу-чуу-чуу! – семизчикле!
Чуу-чуу-чуу! – эгизчикле!
Тынч турмайсыз – тюз санарча,
Бир, эки деп, жюз санарча.

Ёлмезланы Мурадин.

ЧАЛГЪЫЧЫ

Чал,
Чал, чалгълычы,

Чал,
Чал болгунчу,
Чал.
Чал болсанг да,
Чал!
Чал!
Чал, чалгычы,
Чал!..

Бепайланы Муталип.

ХЫЗЫРНЫ АТЧЫГЪЫ

Учхан чыпчыкчыкча,	Иничке туякчыкча
Чапхан маралчыкча,	Чыкчыкчыны чачдыра,
Чабады атчыгы:	Алтын налчыкчылары
Чики-чакъ, чики-чакъ...	Себе жулдузчукча,
Чабады атчыгы:	Чабады атчыгы:
Чики-чакъ, чики-чакъ...	Чики-чакъ, чики-чакъ...

Бепайланы Муталип.

Сабий булжугучукча (Бирин келден билигиз.)

Чана, чана, чанала,
Чана суйген танала,
Учалмагъан — чабалмаз,
Чабалмагъан — терк бармаз.

К а з и м.

Чуу-чуу-чуу ала,
Эки чычхан суу ала,
Ынна боза бишире,
Жашчыкъ отдан тюшюре.

Х а л к ъ д а н.

III III

Фонетика зарядка. Жилиян къаллай таууш этеди? (Ш-ш-ш...)

Бек эсли килди?

1. Сёзледе бирча тауушну айтыгъыз.

Шаптал, аша, шаудан, шух, ашыкъ, шинжи.

2. Устаз айтхан сёзледе [ш] таууш бар эсе, сабийле ёрге турадыла.

Шорпа, жагга, шаггат, чариш, жазыу, шаугют, ёчеш, ожажъ.

3. Сёзлени биринчи тауушларын айтыгъыз, букъгъан сёзю табыгъыз.

Шеша, автобус, хууан, антенна, рама.

4. Жомакъчыкъда [ш] тауушу болгъан сёзлени айтыгъыз.

ШУЁХЛУКЪ КЪАЛАЙ БУЗУЛДУ

Эртте-эртте гутча бла кишиу жашап болгъандыла. Ала шуёхла эдиле. Экиси да ушакъ эте тургъанлай, бир кюн аланы башларында бутакъгъа кёнуш тургъан чорбат чыпчыкъ:

– Мен да сизни шуёхугъуз болургъа сюеме, – дегенди.

Ит да, киштик да ыразы болгъандыла.

Бир кюн ит арбаздан узагъыракъ кетгенди. Ол заманда киштикни башына хыйла акъыл келгенди. Киштик чыпчыкъны, тутуш, ашап кёояргъа сүйгенди. Аны тутама деп, ариу айтыш кюренгенди. Алай чыпчыкъ, аны акъылын ангылаш, киштик жетерик жерде кёонмагъанды. Ит арбазгъа кириш келгенде, бек сейир этгенди. Чыпчыгъ’ а ишни болгъаныча хапарлагъанды. Ол заманда ит:

– Кёзюме да кёрюнме! – деп, киштикни арбаздан кыыстагъанды.

Андан бери ит бла киштик бир бирни кёрюш болмайдыла. Киштик, биягъыча, чыпчыкъланы марлап айланады, ит а аны арбаздан кыыстайды.

Шуёхун ыразы этерге сүйюш, чорбат чыпчыкъ танг сайын чорбатха кёнуш жырлайды.

«Нюр» журналдан.

5. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзю биринчи бёлюмюн айтады, сабийле уа сёзю ахырын кёошадыла.

Шул... (-пу), шаггы... (-рей), шин... (-тик), шыя... (-кы), шиби... (-ля), шарх... (-шарх).

6. [ш] таууш бла башланган адам атланы айтыгъыз.

Шарипа, Шарипий, Шамил, Шамкызы, Шамишат.

7. Тюз айтыу.

Ша-ша-ша – ишинги боша.

Аш-аш-аш – кимди бу жаш?

Шу-шу-шу – бери кел, кишиу.

Уш-уш-уш – кёкде уллу кёуш.

Ош-ош-ош – айранга суу кёош.

Тилбургъучну кёлден билигиз

Шарапчыкъ, буштукъ Шарап
Щётканы кёрмез, къарап.
Шоколадны уа букъдур,
Шарап тапмаз деп бир тур!

Ёлмезланы Мурадин.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элберле

Къазан кибик къайнайма,
Жерни тюбюнден ура.
Улакъчыкъча ойнайма,
Билмесем да макъыра.
Бюгюн айыу балачыкъ
Бийикден бери энди,
Сейир этди баймакъчыкъ,
Кесин кёрдю да менде. (*Шаудан*)

Суугъа атхынчы – таш,
Суугъа атылса – тас. (*Шекер гырт*)

Эл ичинде бир ана
Кёп сабийни сюеди,
Анга келип киргеннге
Акъыл-билим береди. (*Школ*)

Нарт сёзле

Шапа кёп болса, аш татыусуз болур.

Шуёх болургъа жыл керек,
Жау болургъа кюн керек.

Адамладан аягъанынг
Шайтаннга юлюш болур.

Назмула

ТАМАША

Ой, тамаша, тамаша –
Эки макъа талаша,

Чыпчыкъя табанлаша,
Чабакъя жагъалаша,
Тюйюше да, жараша!

Ой, тамаша, тамаша —
Тюйюше да, жараша!
Ой, тамаша, тамаша —
Тюйюше да, жараша!

Уку сыбызгы согъа,
Гебенекле къарс къагъа,
Чыгханла уа тизилип
Тепсейдиле, сюзюлюп,
Къуйрукълары созулуп!

Маммеланы Ибрахим.

ШАПТАЛ

Сары бишген шапталла
Татлы къабын болалла.
Жайгъы исси кюнледе
Бишип, суудан толалла.

Кёгетлени бириди,
Иссиликни сюеди,
Сары болса — бишеди,
Бишсе — жерге тюшеди.

Шахарлада, элеледе
Шапталланы салыгъыз,
Суулу, баллы шапталла
Мингле бла алыгъыз.

Шахмырзаланы Саид.

Щ щ

Фонетика зарядка.

Паровозну тютюню къаллай таууш этип чыгъады?
(Щ-щ-щ...)

Бек эсли кимди?

Устаз айтхан сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Щётка, ящик, борщ, площадь, плащ.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Элбер (Кёлден билигиз.)

Зыбыр чачлыбыз биз,
Ушайбыз кирпичеге,
Бизни суйген – кирсиз.
Даучубуз кирпичеге. (*Щёткала*)

Ы ы

Бек эсли кимди?

1. Сёздеде бирча тауушну табыгъыз.

Ынна, ыстауат, атлы, тылы, гыржын, мырхык.

2. Устаз айтхан сёздеде [ы] таууш болса, сабийле ёрге турадыла.

Ышыр, ышан, ашыкэ, эгеч, ырысхы, иничке, ындыр.

3. [ы] тауушу болгъан сёзлени эсигизге тюшкюрюгюз.

Мыйыкэ, шыбырт, ыран, чынгыл, ачхыч, ышар.

4. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз [ы] тауушу болгъан сёзлени биринчи бёлюмлерин айтады, сабийле уа ахырларын кёшпададыла.

Ыр... (-бын), ыш... (-ныр), ыс... (-нас), ый... (-лыкэ), ыч... (-хын), ыз... (-ла), ыр... (-хы).

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъучну кёлден билигиз

Ыргъакъны суугъа атдым,
Ыргъай тутуп, кёууандым.
Ычхынды да ыргъакъдан,
Ызындан къарап къалдым.

Ёлмезланы Мурадин.

Элберле

Суугъа кирип, бугъама,
Кёонакъ алып чыгъама. (*Ыргъакэ*)

Илкерлеча, жети жаш —
Жети туугъан къарындаш,
Жетиси да ишчиле:
Тапчыла,
Темирчиле,
Агъашчыла,
Къойчула,
Оюнчула,
Тойчула.
Алай а бизни Нухчукъ
Кичилерин сюеди.
Некми?
Ол кюн хомухчукъ
Дерседе угъай, — юйдеди. (*Ыйыкъ*)

Нарт сёзле

Ынычхагъанлыкъгъа, ауруу кетмез.

Ыпанган башны бёрю ашар.

Ыпаныуунг жокъ эсе,
Аманатдан хайыр жокъ.

Ыпана эсенг — тенг бол,
Ыпанмай эсенг — кенг бол.

Ыпанмагъан — сынамаз,
Сынаса да, ийнанмаз.

Назму

ЫННА ШАХАРДАН КЕЛГЕНДИ

Ынна шахарда эки кюн
Туруп къайтханды бюгюн.
Ары къызына баргъанды,
Анда кёп туралмагъанды.

— Бираз нек турмадын, ынна? —
Деп сордукъ туудукъла анга.
— Къой, къой, туралмадым анда,
Гузабада, ашыкъгъанда.
Хар зат да такъырча, тарча,
Башынгы алып къачарча.
Ашыкъ-бушукъ, хахай-тухай,
Сыйынмай, бир бирни малтай.
Къалай жашайдыла алай?
Къоншу къоншусун танымай,

Орунда бузоу макъырмай,
 Арбазда хораз къычырмай,
 Гыржын этмей, ийнек саумай.
 Эрттен да – чай, ингир да – чай,
 Андан сора чайыр чайнай.
 Биреу биреуге жол къоймай...
 Кетип къалдым, чыдаалмай.
 Ох деп турсам а юйюмде,
 Туудукъларыма суююне
 Деп, кюлюп къойду ыннака,
 Жаудан сала исси какга.

Маммеланы Ибрахим.

Э э

Фонетика зарядка. Адам, бир затха жарсыса, къалай айтады?
 (Э-э-эх...)

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну айтыгъыз.

Эгеу, эл, элбер, эбизе, эжиу, эз.

2. [э] таууш бла сёзле табыгъыз.

Эмен, эки, элт, эфенди, эрин, эш, эшик, элек.

3. Сёз бөлүм аукцион.

Устаз сёзню биринчи кесегин айтады, сабийле уа – сёзню ахырын.

Экеу... (-лен), Эл... (-дар), эме... (-ген), эрин... (-чек).

4. Устаз айтхан сёзледе [э] таууш болса, сабийле ёрге турадыла.

Тирмен, эрик, эриши, темир, эт, тешик, этек, эчки, терек, эркеч, четен.

Тилбургъучну кёлден билигиз

Эртте биреу бар эди,
 Эмен тиреу бар эди.
 Эмегенге эн салгъан
 Элбуздукъ деу бар эди!

Ёлмезланы Мурадин.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Санау

Къарт къойчу
къойла кютеди,
жаш къойчу
ийнар этеди.

Уллу кёзлерин сюзюп,
акъ теке
алгъа ётеди.

Къош мюйюзлюдю теке.
Сагъыш эт да,
айт бери:
ненчала мюйюзлери?
— Эки.

Ёлмезланы Мурадин.

Элберле

Минг тешиги...
Къалай алай
Минг тешиги?

Къар тёшейди...
Къалай алай
Къар тёшейди?

Ол къар туююл,
Агъарыгъа таш-агъач:
Санга гюттю,
Манга галау,
Анга — къалач! (Элек)

Къолда — темир,
Отда — кёмюр. (Эмен)

Уллу тюзде къар жауа. (Элекден акъгъан ун)

Нарт сёзле

Эл даусуз болмаз,
Эр жаусуз болмаз.

Эл телисиз болмаз,
Агъач бёрюсюз болмаз.

Экеу кенгешге барма,
Ючеу кенгешден кьалма.

Эшилген чач тешилмез.

Назмула

ЭЛДАРЧЫКЪ САНАЙДЫ

«Бир» деген башды.
«Эки» деген кьашды.
«Юч» деген а, юч деген? —
Атам, анам, мен!
Улакчыккыны төрт аягы,
Кокачыккыны беш бармагы!

Ёлмезланы Мурадин.

ЭГИЗЛЕ

Ачах бла Ачахмат —
Экиси да эгизле,
Шашмай, бирге ушагъан
Тупулухла, семизле.

Бек кыйынды аланы
Бир бирден башхарыргъа,
Эки эгиз жашчыккыны
Энчи-энчи таныргъа.

Экисин да, бир кибик,
Аналары сюеди.
Бири сиркиулук этсе,
Экисин да тюеди.

Гуртуланы Берт.

Ю ю

Бек эсли кимди?

1. Сёзледе бирча тауушну табыгъыз.

Юч, кюз, тюш, тюз, юйрен, юзмез, кючюк, тютюн, юйюр, жюзюк.

2. [ю] тауушу болгъан сёзлени эсигизге тюшкюрюгюз.

Тюзет, юреди, тюзюр, юркюн, сют, юлюш, юлгю.

3. Сабий булжутуучукъну кёлден билигиз.

Юлкю, тюлкю – бир бёлек,
Юлкю ичинде тегерек,
Тегерекни неси бар?
Кёремекни эси бар!

Мёчюланы Кязим.

4. Тилбургъучда [ю] тауушу болгъан сёзлени эсигизде тутугъуз.

Юзе, Юзе, Юзейир!
Юзейирчикди сейир.
Юзмезден юй къалайды,
Юйюн а суу талайды.

Ёлмезланы Мурадин.

ОЮН МАТЕРИАЛ

Санау

– Отуннга тебирей,
Хамзат
жип алды,
балта да.

Арбагъа салды
Хамзат
бир ауур
салта да.

Жарылыр ючюн
тюккюч,
шуёх, кюч керекди,
кюч!

Айтчы, айтчы,
ненча зат
салды арбагъа
Хамзат?
– Юч!

Ёлмезланы Мурадин.

Нарт сёзле

Юй ишлеген балта эшикте къалыр.
Юйюне къарама, кюйюне къара.

Ючеу билген зат жашырын болмаз.
Юшюген картоф сууукъдан къоркъмаз.

Назмула

1. Назмуда [ю] тауушу болгъан сёзлени табыгъыз.

НЮРЖАННЫ КЮНЮ

Тур, Нюржанчыкъ, төшекден!
Кюн отоугъа киргенди,
Сен да жукълап тургъанлай,
Сени уппа этгенди.

Сабыр сылай чачынгы,
Эшикге чакъырады.
Сен ойнаучу арбазны
Ол жылытып турады.

Ойнай, кюле, сабийле
Орамда чабадыла.
Кюн жылытхан терекле
Бир ариу чагъадыла.

Тур, Нюржанчыкъ, төшекден!
Балличигинг чакъгъанды.
Кел, ариучукъ, эшикге,
Кюн орамгъа чыкъгъанды!

«Нюр» журналдан.

ЮРКЮН

Гитче, кёксюл юркюндю.
Сабийлеге керекди.
Дугъум, тюртю терекден
Алашаракъ терекди.

Кёп хайырлы болмайла,
Кёгет берип, тойдуруп.
Не наныкъны, дугъумну
Ашатмазын къойдуруп.

Болуулары тегерек,
Минчакълача, кёгюрек,
Чанчылыгучу шинжи бар,
Битгендиле бир бёлек.

Шахмырзаланы Саид.

Я я

Фонетика зарядка. Терс болгъан сабийге анасы къалай айтып айып этеди? (А-я-я-я-йй!..)

Бек эсли кимди?

1. Сёздеде бирча тауушну табыгъыз.

Январь, уян, элия, ящик, къая, туякъ, аяз.

2. [я] тауушу болгъан сёзде табыгъыз.

Гяпчи, хыяр, жаякъ, жаяу, уяла, илячин, осуят, мая.

3. Сёз бёлюм аукцион.

Устаз сёзлени биринчи бёлюмлерин айтады, сабийле уа ахырларын къошадыла.

Та... (-якъ), кзо... (-ян), а... (-якъ), бо... (-яу), ме... (-кям), жи... (-лян), жа... (-якъ).

ОЮН МАТЕРИАЛ

Тилбургъучну кёлден билигиз

Яникойда – ой, ой,
Яникойда – той, той!
Якъупчукъ Яникойда
Яра тепсейди тойда.

Ёлмезланы Мурадин.

Элбер

Ёгюз туююлдю,
Ёгюзге ушаса да.
Кийик туююлдю,
Бийикде жашаса да –
Минсенг, –
Атлыкъ этеди ол,
Тюе жюгюн
Элтеди ол.
Туугъан жери – Тибетди.
Билчи, сагъыш эт да. (Як)

БАШЛАРЫ

Ал сёзю	3
А таууш	5
Б таууш	8
В таууш	11
Г таууш	12
Гъ таууш	15
Д таууш	17
Е таууш	19
Ё таууш	21
Ж таууш	23
З таууш	27
И таууш	29
Й таууш	31
К таууш	35
Къ таууш	38
Л таууш	42
М таууш	45
Н таууш	48
Нг таууш	51
О таууш	53
П таууш	56
Р таууш	58
С таууш	61
Т таууш	65
У таууш	69
Ф таууш	72
Х таууш	74
Ц таууш	78
Ч таууш	79
Ш таууш	82
Щ таууш	85
Ы таууш	86
Э таууш	88
Ю таууш	90
Я таууш	93

Учебное издание

Деваева Зайнаф Даттукаевна

УЧИМСЯ, ИГРАЯ
(Запоминающее азбукведение)

Приложение: Карточки

На балкарском языке

Редактор *З. К. Гуртуева*
Художник *Е. В. Дроздова*
Художественный редактор *Ю. М. Алиев*
Технический редактор *Н. М. Мокаева*
Корректор *М. Я. Гузиева*

Лицензия ИД 05895 от 21.09.01

Сдано в набор 19.06.03. Подписано к печати 26.08.03.
Формат 70×90 ¹/₁₆. Бумага офсетная № 1. Гарнитура
литературная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 7,02 +
приложение 8,5. Уч.-изд. л. 4,43 + приложение 7,24.
Тираж 1000 экз. Заказ № 242

Издательство «Эльбрус»
Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года
Мининформпечати КБР
Нальчик, проспект Ленина, 33

ISBN 576801886-7

9 785768 018863

Деваева З. Д.

Д Учимся, играя (Занимательное азбукведение).
Приложение: Карточки: Пособие для учителя. —
Нальчик: Эльбрус, 2003. — 96 с.

ISBN 5-7680-1886-7

Пособие представляет собой сборник веселых и занимательных стихотворений, пословиц, поговорок, скороговорок, загадок, подобранных к каждой букве алфавита и дополняющих азбуку.

Д $\frac{4306010200-063}{М 125(03)-2003}$ 2003

Нальчик
«Эльбрус»
2003